

Tartu Ülikool

Sotsiaalteaduste valdkond

Haridusteaduste instituut

Õppekava: koolieelse lasteasutuse õpetaja

Anita Tamm

ABIMATERJAL LASTEAIASÕPETAJATELE LIHTSUSTATUD EESTI
MUINASJUTTUDE KASUTAMISEKS ELVA PAISJÄRVE ÕPPERAJAL
KOOLIEELIKUTE TEGEVUSTES

Bakalaureusetöö

Juhendaja: loodusteaduste didaktika õpetaja Marianne Olbrei

Kaasjuhendaja: eesti keele õpetaja Ilona Võik

Tartu 2019

Abimaterjal lasteaiaõpetajatele lihtsustatud eesti muinasjuttude kasutamiseks
Elva Paisjärve õpperajal koolieelikute tegevustes

Resümee

Bakalaureusetöö eesmärgiks oli koostada eesti muinasjuttudele baseeruv abimaterjal lasteaiaõpetajatele Elva Paisjärve õpperajal 6–7-aastaste lastega õppetegevuste läbiviimiseks. Töös anti ülevaade muinasjuttudest, vaadeldi võimalusi muinasjuttude lühendamiseks, samuti uuriti soovitusi õuesõppe kasutamise kohta. Uurimismeetodina kasutati tegevusuuringut. Valminud abimaterjali alusel viidi läbi õppekäik kahe rühma 6–7-aastaste lastega, analüüsiti tegevusi ja abimaterjali ekspertide abiga ja viidi sisse vajalikud muudatused vastavalt ekspertide nõuannetele ja märkustele. Abimaterjali hulka (lisa 1-17) kuulusid raja kaart, soovituslikud tööjuhendid õpetajatele, rajal olevate kujudega seotud muinasjutud, õppetegevused ja mängud. Ekspertidena hindasid tegevõpetajad abimaterjale positiivselt.

Märksõnad: muinasjutt, õuesõpe, 6–7-aastane laps, Elva Paisjärve matkarada.

Guidance material for Kindergarten Teachers to use simplified
Estonian fairy tales on Elva Paisjärve study trail for pre-school activities

Abstract

The aim of the Bachelor's thesis was to prepare a supporting material based on Estonian fairy tales for kindergarten teachers at the Elva Paisjärve study trail with children aged 6-7 years. The work provided an overview of fairy tales, looked at ways to shorten fairy tales, as well as researched recommendations on the use of outdoor learning. The research method used was activity research. On the basis of the completed material, a study trip was carried out with two groups of children aged 6-7 years. The activities and auxiliary material was analyzed with the help of experts and the necessary changes were introduced according to their feedback. The help material (Appendix 1-17) included track map, recommended work instructions for teachers, fairy tales related to woodsculptures on the track, learning activities and games. As experts, the teachers evaluated the support materials positively.

Keywords: fairy tale, outdoor learning, 6-7-year-old child, Elva Paisjärve study trail.

Sisukord

Resümee	2
Sissejuhatus	4
Muinasjutu teke ja mõjujõud	5
<i>Eesti muinasjutud</i>	8
Õuesõppe eesmärgid ja õpperajad	9
<i>Elva Paisjärve õpperaja koostamise eesmärgid</i>	11
Abimaterjali koostamise põhimõtted	12
<i>Muinasjutu kohandamine</i>	14
<i>Töö eesmärgid ja uurimisküsimused</i>	15
Metoodika	15
Valim	16
Andmekogumine	17
<i>Uuringu etapid</i>	17
Tulemused ja arutelu	18
Tänuõnad	20
Autorsuse kinnitus	20
Kasutatud kirjandus	21
Lisad	24

Sissejuhatus

Lapsed kasvasid aastasade jooksul tihedas kontaktis päriseluga, nähes kõrvalt ja tehes jõukohaselt kaasa kõike koos oma vanematega. Meie elame linnastuvas maailmas, kus mugavustega kaasneb loodusest võõrandumine ning lõdvenenud on ka põlvkondadevahelised sidemed. Varem saatis paljusid tegevusi jutt ja laul, kuid lugude jutustamine, mille kaudu lapsi kasvatatakse, on meie igapäevaelust kadumas (Hallap & Padrik, 2008). Tuuling (2017) näeb siiski, et eesti kultuuris ja inimestes on veel säilinud mingi ühendusniit traditsioonilise tasakaaluka looduskasutuse ja talupoegliku säästva ellusuhtumisega.

Eilart (1986) rõhutab vajadust just lastele ja noortele loodus- ja keskkonnahariduse andmist, et nad tunneksid, peaksid au sees ja kasutaksid olemasolevat elurikkust heaperemehelikult. Sama eesmärk on ka Eesti Keskkonnaametil, mille poolt on loodud mitmeid looduskeskusi (Keskkonnaharidus, s.a). Juba Kunder (1877) ütleb, et mida on tundma õpitud, seda hakatakse ka armastama. Sarv (2009) peab oluliseks lastele välitingimustes õppimisvõimaluste loomist, sest õpitava kogemine vahetult ning koos kaaslastega tegutsemine, rikastades üksteist oma teadmiste ja oskustega, on omandamisele suurema mõjuga kui ruumis õppides.

Objektide, sh looduslike objektide tundmaõppimist loomulikus keskkonnas näeb ette samuti Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava (2011), õppetegevus peab olema seotud kodukoha inimeste, asutuste ja loodusega. Lasteaia vanema rühma lapselt oodatakse sotsiaalsete ja eetiliste normide täitmist ning rahvakultuuri traditsioonide tundmist, nende omaduste väljakujunemist toetab muinasjuttude kasutamine. Muinasjuttude kaudu anti edasi põlvkondade viisi kogunenud rahvatarkusi ja muinasjutud kaunistasid elu (Viidalepp, 1967).

Looduse salapära muinasjutu maagiaga täiendades tekkiv elamus jätab lapse mällu püsiva jälje (Shön, 2009). Muinasjuttu kuulates õpib kuueaastane, kelle intellekt ja mälu on kiires arengus, oma sisemist pildikeelt sõnadesse panema (Laxen, 2005) ja koos sellega areneb oluliselt tema kõneoskus. Lapse peamisele kahtlusele oma võimete ja toimetuleku kohta vastab just muinasjutt lapsele jaatavalt, kuna muinasjuttu on tekkeloo jooksul kogunenud tarkusi, mida esmapilgul hinnata ei oska; mõnikord on lõpplahendused julmad ja seetõttu püütakse muinasjutte lastele jutustades pehmendada – aga nii kaob muinasjutu võime lapse alateadvuses oma maagilist toimet avaldada (Bettelheim, 2007; Laxen 2005; Mürsepp, 2001).

Üks selline koht, kus muinasjutt loodusega käsikäes toimib, on Elva Väike Väerada, mida ühe õuesõppe võimalusena kasutavad õppekäikudeks Tartumaa õpetajad. Rajale on paigutatud puuskulptuurid eesti rahva muinasjuttudest. Sobivate muinasjuttude leidmine erinevatest infoallikatest on ajamahukas ning pikka juttu, milles palju lapsele arusaamatuid arhailisi väljendeid, on lapsel õues raske tähelepanuga kuulata. Matkatempo hoidmiseks ja selleks, et parandada tekstist arusaamist, on vajalik lastele muinasjutte keeleliselt kohandada. Selleks tuleb kasutada lühikest lauset ja lastele tuttavaid sõnu (Mikk, s.a).

Bakalaureusetöö eesmärk oli koostada eesti muinasjuttudele baseeruv abimaterjal lasteaiaõpetajatele Elva Paisjärve õpperajal 6–7-aastaste lastega õppetegevuste läbiviimiseks. Õpperada asub Elva Väikese Väeraja keskmisel osal, kus on rajale püstitatud kujud ning püütakse leida võimalusi õuesõppe tegevuste abil, kasutades lühendatud ja lihtsustatud kujul eesti muinasjutte, täiendada keskkonnahariduse andmise võimalusi.

Autori jaoks on teema oluline isikliku huvi tõttu loodusvaldkonna tegevuste vastu ja praktiline vajadus käepäraste abivahendite kasutamise järele Elva Väikesel väerajal, eriti muinasjuttude osas. Valides juhendaja soovitusel muinasjuttude lühendamise rajal kasutamiseks, said laste vanuse valikul kriteeriumiteks laste võimekus muinasjutte mõista ja rajal liikuda. Lähtuvalt lapse arengust hakkavad väikelapsed kõigepealt tutvuma oma lähiümbrusega ja liiguvad aina kaugemale, koolieelikute silmaring on juba laiem ja nendele sobivad õppetegevused ka väljaspool lasteaia lähiümbrust (Koolieelse lasteasutuse..., 2011). Seoses töötamisega lasteaia 6–7-aastaste laste rühmas oli uurijal otsene huvi arendada õppematerjali kasutamiseks tegevustes oma rühma lastega.

Muinasjutu teke ja mõjujõud

„Muinasjutt on see, mida me iga päev oleme ja elame, aga mida me ei saa teisiti väljendada kui jutustades ja vestes. Vestes laasthaaval maha argise ja igapäise, jääb alles metafoor, tuum – mis hakkab oma elu elama ... Muinasjutul ei ole sünnipaika. On inimese meel, kuhu ta pesa on teinud, kus ta haudub ja nukkub, et edasi minna oleks jõudu.“

Anne Türnpu (Järv, Päär, & Türnpu, 2006, lk 5)

Ürgses kogukonnas anti oma teadmised edasi tantsuliste liikumiste, objektide kujutamise ja jäljendamise ning häälitsemise abil – see võis sarnaneda näiteks mesilaste

viisile parimate korjekohtade otsimisel. Tegevus, milles rituaalsetel viisidel (žestide, tavandi etendamise, temaatiliste tantsudega rituaalsete laulude saatel) teavet jagades kujunes välja mütoloogiline jutustus, sööbis rahva kollektiivsesse mällu enne, kui teavet hakati teksti abil edastama (Lotman, 2006). Müütides kordub lõputult sama süžee tuum kindla järjepidevusega aina uuesti saabuvates sündmustes, esiisad (jumalad) on läbilõikelised koondportreed kogu sootsiumist kõigi tugevuste ja vigadega ning esitatakse ainuõiget reeglipärast maailmakorda (Lotman, 2006).

Sellele vastandub muinasjutumaailm, milles tegevusel on kindel algus ja lõpp (kuigi umbmäärane), tegelased polariseeritult kas head või kurjad ning juhtuvad imed (Krusten et al., 2006; Tedre, 2008; Viidalepp, 1967). Argielu olmeteated valedest ja erandlikest juhtumistest, mis korduda ei tohtinud, lahendati koheselt ega peetud neid vajalikuks rahva mällu salvestada. Väga erakordse juhtumi korral, väga kangelasliku või hoopiski suure kuritöö puhul, pöörduti kollektiivmälu aparaadi poole, mille mütoloogiatekstide kinnistumismehhanism oli loonud, ja olmeteade teisesen rituaali sünkreetse ülesehituse eeskujul, sisuliselt antud ajaloolise episoodi mütologiseerimisena (Lotman, 2006).

Hilisemalt on müüdid, rahvauskumused ja fantaasia segunedes ja liitudes moodustanud hulgaliselt meieni jõudnud muinasjutte. Sel viisil jõuab kontsentreeritud tarkus läbi inimpõlvade suust suhu liikudes, kohandades jutte jutustajale ja kuulajale sobivaks ning tuttavaks, ka tänapäeva lasteni (Müürsepp, 2003). Rahman (2017) ütleb koguni, et vanemad kavaldasid mõnikord lapsi üle, peites vajaliku teabe meeldivasse vormi, kasutades vahendajana muinasjutte, mida lapsed armastasid.

Muinasjutt on rahvaloomingu suuline eepiline vorm, milles kehtivad nn muinasjutureeglid. Muinasjuttudele on iseloomulik umbmäärasus: puuduvad detailid ja nimed, ei ole teada, kus ja millal toimub tegevus (Krusten et al., 2006; Tedre, 2008; Viidalepp, 1967). Muinasjutt ei eelda uskumist, selles on palju imepärast, ebatavalist ja üleloomulikku ning reeglina lõpeb muinasjutt õnnelikult (Krusten et al., 2006; Tedre, 2008; Viidalepp, 1967). Muinasjutu abil lahutati meelt ja anti edasi eelmiste põlvkondade jooksul kogutud rahvatarkusi – õpetusi eluks. Laxen (2005) kasutabki mõistet *muinasjutt* iidsele tarkusele põhineva rahvajutu kohta. Kuigi tegevus nendes juttudes võib toimuda ka tavalises kohas või tavaliste inimestega, on olukorrad ebatavalised, juhtumused uskumatud ja enamasti tuleb kangeline seiklustest välja võitjana, et asuda oma õnnepõlve nautima. On olemas tüüpilised stsenaariumid, enamasti on kasutusel Aarne ja Thompsoni rahvajuttude jaotus:

loomamuinasjutud, imemuinasjutud, legendi- ja novellilaadsed, rumala vanapagana muinasjutud ning naljandid (Müürsepp, 2003; Tedre, 2008; Viidalepp, 1967).

Imemuinasjuttudes näiteks minnakse häda või uudishimu pärast kodust ära, teekonnal ootavad tundmatud jõud, kummalised sündmused ja rasked katsumused, millest saab tihti jagu ainult maagia abil (Tedre, 2008). Raskustega saab heade abiliste toel hakkama see, kes ise on abivalmis, hea ja lahke, talle antakse head nõu või maagilisi esemeid, millega võimatutest situatsioonidest võitjana välja tulla, kangelaseks saab tegelane alles tegevuse käigus (Viidalepp, 1967). Muinasjutt sümboliseerib arengut – nooruk leiab uue kodu, karjapoiss saab kuningaks, vaeslaps taluperenaiseks, kellel läheb elus hästi (Viidalepp, 1967). Valitseb kontrastsuse printsiip – headus võidab kurjuse, kuri saab karmilt karistada ja abi antakse nõrgemale ja õnnetumale (Krusten et al., 2006).

Muinasjutt vallutab oma kuulaja ja inspireerib teda, muinasjutt on püha ja räägib lapsega sümbolite keeles, aitab tal vabaneda oma hirmudest ja halbade mõtetest; muinasjuttu ei peaks lapsega analüüsima ega lahti seletama, siis kaotab laps võime sinna sisse elada ja see ei toimi enam (Bettelheim, 2007; Laxen, 2005). Tänapäeval ilmub palju uusi värvilisi muinasjuturaamatuid, milles on tegelaste saatusi pehmendatud ja lõppusid ilustatud, kuid need teevad kasu asemel kahju. Kumberg (2012) selgitab, et fantaasiamaailmas on „... igal julmal juhtumusel... põhjendus ja sõnum, mis [lapse] alateadvuses head tööd tegema hakkab,” (para 3) ning et lapsed on teadlikud sellest, et muinasjuttudes kirjeldatu pole tõepärane, kuid naudivad muinasjuttude kuulamisel tekkivaid tugevaid tundeid – hirmu, õudust, nad elavad kaasa enda poolt valitud tegelaskujule, kellega nad samastuvad.

Kõik see annab palju ruumi laste fantaasiale – kujutlusvõime abil loob ta imepärase, ainult tema individuaalse fantaasiamaailma. Laps muutub sihikindlamaks ning õpib otsustama oma tegemiste üle, tal peab olema valikuvõimalus kasutada oma mängus nii positiivset kui negatiivset ainekku, kui see kedagi ei ohusta. Sama mõtet järgib ka Bettelheimi (2007) veendumus, et lapsel on vaja mõnikord samastuda ka kurja muinasjututegelasega, et jõuda selgusele iseendas. Lapse peamisele murele: „Kas ma tulen toime?“ vastab just rahvaluule, sh muinasjutt, lapsele jaatavalt ning pakub selleks vahendid (Bettelheim, 2007; Müürsepp, 2001). Kuueaastaste rollimängud muinasjuttude või eluliste situatsioonide põhjal võivad oma sügavuse ja intensiivsusega arendada laste suhtlemisoskust, empaatiavõimet ning anda uusi teadmisi (Laxen, 2005). Sel puhul laps õpib, et pahateod ei tasu ennast ära ning eetiline käitumine on parem.

Kui neid mudeleid ei saada muinasjuttudest, kus hea võidab alati kurja, ega mujalt lastekirjandusest, kus püütakse anda võimalikult head eeskuju, siis hakatakse kasutama mudelitena televisioonist või arvutimängust nähtut. Nendes meediumides võib aga olla soovimatuid eeskujusid. Laps küll ei usu ka muinasjuttude puhul, et kõik selles on tõsi, kuid elab siiski kuulates tegelastele kaasa (Laxen, 2005).

Muinasjuttude läbitöötamine õpetab kuuldut mõistma ja meelde jätma; kuuldud tekstide ülesehituse põhimõtted salvestuvad lapse teadvusse ning abistavad hiljem kirjanduspalade äratundmisel (Müürsepp, 2001). Hallap ja Padrik (2008) tõstatavad probleemi, et lastele lühivastuseid andes õpivad ka lapsed samamoodi rääkima ja jutustamine on kadumas, kuigi ajast aega on lapsi just lugude kaudu kasvatatud. Erinevate juttude kuulamisega õpib laps neid üksteisest eristama, tal kujunevad välja jutumudelid, näiteks muinasjutt, luuletus jne (Hallap & Padrik, 2008). Tekkivaid olukordi lahendab laps tänu oma mälus olevatele kujutluspiltidele. Tänuväärne on muinasjutu roll sõnavara laiendajana.

Eesti muinasjutud

Rahvapäraste muinasjuttude kuulamine tutvustab lastele just selle paiga kultuuripärandit, paneb mõistma, läbi mõtlema, tunnetama sidet oma rahvaga ja oma rahva meelelaadist osa saama, annab edasi esivanemate ellusuhtumise põhitõdesid (Bettelheim, 2007; Müürsepp, 2001; Rahman, 2017). Eesti muinasjutte peaks meie lastele jutustama seetõttu, et meil on säilinud veel mõningane side loodusega ja muinasjutud sisaldavad meie esivanemate tarkusi, sealhulgas ka loodushoiust ja selle andide säästvast kasutamisest (Tuuling, 2017).

Eesti muinasjutud on sobivamad meie rahuliku meelelaadiga, nendes pole nii palju tugevaid värve kui näiteks Lääne-Euroopa muinasjuttudes (Müürsepp, 2001). Muinasjutud moodustavad kogutud eesti rahvaluulest suurima osa, tihti on nendes tegelasteks lihtsad inimesed, kes võidavad oma rikkaid, ülbeid ja ahneid vastaseid ning neil aitavad eesmärgile jõuda töökus, ausus, kohusetruudus, vaprus, arukus ja lahkus (Tedre, 2008; Viidalepp, 1967).

Rahvaloomingu abil, kui õpetaja seda ainst tunneb, saab täita pedagoogika üht põhinõuet: õpetada last, mitte ainet, sest rahvaluule on sünkreetiline, sündinud mitme tegevuse samaaegsest kooskõlastatud läbiviimisest ja sellisena ulatub üle eri valdkondade sisu üldõpetuslikult mõjuma (Müürsepp, 2001). Rahvaluule ülesanne on olnud ka looduse nähtuste ja keskkonnaga seotud õppetundide vahendamine. Müürsepp (2001) juhib tähelepanu

loodusteadlaste mõningasele vastuseisule muinasjuttude kasutamisse, kuna elusolendite puhul kasutatakse nendes inimlikustatud omadusi või rõhutatakse kindlat iseloomu.

Timoštšuk (2005) rõhutab teaduslikult õigete aluste loomist loodusteadmistes juba õppimise alguses. Selleks, et lapsel tekiksid tõesed teadmised looduslike objektide kohta, on kõige parem teda juba varakult õuekeskkonnas tõeliste, pärismaailma esemete ja olenditega tutvustada.

Õuesõppe eesmärgid ja õpperajad

Koolieelse lasteasutuse riiklikust õppekavast (2011) tulenevalt on õppe- ja kasvatustöö eesmärgiks lapse mitmekülgne (kehaline, vaimne, sotsiaalne ja emotsionaalne) areng, et lapsel kujuneks terviklik ja positiivne minapilt, et ta mõistaks ümbritsevat keskkonda, käituks eetiliselt, oleks algatusvõimeline, omandaks esmased tööharjumused, oleks kehaliselt aktiivne, mõistaks tervise hoidmise vajalikkust ning omaks mänguuskusi, õpioskusi, sotsiaalseid ja enesekohaseid oskusi. Vastavalt lasteaedade õppekavale seda kõike ka tehakse. Tegevused planeeritakse vastavalt laste vajadustele ja kohalikele oludele. Õppemeetodid on erinevad, kuid ühe olulise võimalusena kasutatakse õuesõpet.

Sarv (2006, lk 5–7) esitab definitsiooni: „Õuesõpe on õppimine ehedas, õppimist toetavas keskkonnas, kõigi meeltega vahetult kogedes, oma kätega ise tehes ja kogetut teistele vahendades ning edasi õpetades.” Õuekeskkonna piiramatuid võimalusi õppetegevuste tulemuslikuks läbiviimiseks on rõhutanud juba Kunder (1877), tuues esile taolises õppimises toimiva kõikide meelte mõjutamise ja aktiivse omandamise võimalused tajude kaudu. Seda väidet kinnitab ka Rootsis läbiviidud uuring laste mängu vaatlemisega õuelasteaias ja küsitlusega täiskasvanutelt nende mälestuste kohta lapsena loodusega kokkupuudetest, et teada saada, kuidas need tegevused õppimist mõjutavad (Beery & Jørgensen, 2018).

Nende uuringust selgus, et otsene kogemus õhutab last mängu käigus katsetama, tema läbielamised panevad teda uurima ja mälestused sellest võivad olla väga pikaajalised ning mõjutada edasist huvi tundmist kogu elu jooksul ning selle põhjuseks on just erinevate meeleorganitega tajumise poolt tekitatud emotsioonid (Beery & Jørgensen, 2018). Looduse kui ühtse terviku mõistmine lapse poolt tekitab austuse elu vastu ja armastuse looduse ja selle edasise uurimise vastu ning kujundab suhtumise loodushoidlikuks käitumiseks (Beery & Jørgensen, 2018; Kunder, 1877).

Kunderi (1877) sõnul hakkab laps vaatluse käigus tundmaõpitud objekte kõrvutama uute ja uurimise ning kirjeldamise kõrval tekib kohe ka võrdlemine, rühmitamine ning seostamine ja järeldamine. Timoštšuk (2005) rõhutab vajadust anda lastele teaduslikult õigeid selgitusi ja kinnistada samal ajal vaatlusoskuste arendamisega põhimõistete omandamist. Kõiki neid tegevusi peab õpetaja väga täpselt ette valmistama, et õppimine toimuks (Käis 2018). Käis (2018) on õppeprotsessi hoolika planeerimise tähtsust rõhutanud, lastele tuleb jagada selged ülesanded, et nad saaksid õppida ise tegemise käigus. Samal arvamusel on nii Kärberg ja Leuhin (2005) kui Timoštšuk (2005). Käis (1991) peab ka mängu heaks õppimise vahendiks, kuid veel olulisemaks seda, et lapsele enda tehtust ka midagi kätte jääb, mille üle uhkust tunda.

Minnes lastega kontrollitud keskkonnast välja loodusesse, tuleb õpetajal kohaneda ja käituda olukorrale vastavalt, võtta vastu parimaks õppimiseks teemad, mida pakub juhus, kuna tavaliselt jäävad paremini meelde just emotsionaalselt üllatuslikud juhtumid (Sarv, 2005; Raadik, 2010). Loomulikult ei tohi ka tegelikku eesmärki unustada ning võimalusel minna edasi plaanipäraselt ja lõpetada tegevus ettenähtud ajal. Läbi võtmata jäänud materjali saab kasutada edaspidi.

Edukas on töö rühmades, kusjuures vajalik on rühmakaaslaste ja rühmade suuruste vaheldumine (Käis, 1991; Kärberg & Leuhin, 2005). Õues õppides on lastel võimalik omandada ühistegevuses vajalikke käitumisnorme, nende sotsiaalsed oskused arenevad (Dahlgren & Szczepanski, 2006), lapsed saavad võimaluse oma kaaslasti näha uuest ja erinevast küljest, tulevad välja laste endi tugevused ja huvid.

Sarv (2009) peab oluliseks võimalust lastega õuesõppe tegevusi läbi viia õppeasutuse lähiümbruses ning soovib aeg-ajalt korraldada ka väljasõite looduse õpperadadele. Eilart (1986) räägib looduse õpperadadest, mis on loodud loodushariduse andmiseks ja puhkamiseks viisil, mis ei kahjustaks looduskaitsealuseid objekte ning laseks tutvuda antud paigale iseloomuliku loodusliku keskkonnaga, kohalike kultuurilooliste ja majanduslike objektidega. Praegusel ajal tegeleb loodus- ja keskkonnahariduse andmiseks nende matkaradade hooldamise ja märgistamisega Keskkonnaameti vastav osakond koostöös Riigimetsa Majandamise Keskusega ja kasutusel on üheksa tutvustava ekspositsiooniga looduskeskust. Selge märgistusega rajad on avatud kõigile huvilistele (Keskkonnaharidus, s.a), infotahvlitelt saab teavet objektide kohta rajal.

Taolised rajad olid ja on loodud selleks, et säästa tallamisest raja kõrval asuvaid alasid ning võimaldada tutvumist just sellele paigale iseloomuliku elus- ja eluta loodusega, näidata erinevate eluvormide omavahelist seotust (Eilart, 1986). Koduloolist lähenemist on rõhutanud Käis (2018) ning seda põhimõtet on praktikas ellu viinud paljud entusiastid ja õpetajad. Kohtadega seoses on võimalik toetuda muistenditele ja pajatustele, mis on seotud antud paigaga. Palju on taolisi kirjeldusi pinnavormide tekke kohta (nt Kalevipoja jäljed), kuid ka puude, sündmuste jne kohta. Shön (2009) selgitab rahvausundi kasvatuslikku ja loodushoidlikku külge ning toob esile, milliseid pikaajalisi mõjusid on rahvajutu ja looduse koostajumisel inimese jaoks. Kõige olulisem mõju on seoste ja mõtte loomine, korrastatus, arusaam ja lõpuks maailmavaate kujundamine (Shön, 2009).

Elva Paisjärve õpperaja koostamise eesmärgid

- Elva Väikese väeraja poolt pakutud looduslike ja kultuuriliste võimaluste kasutamine õppe-eesmärkidel;
- selle keskmisele osale, Elva Paisjärve õpperajale, vaatlus- ja tegevuspunktide koostamine abiks õpetajale 6–7-aastaste lastega õuesõppetegevuste läbiviimiseks;
- tegevuste seostamine rajal asuvate puuskulptuuridega ja vastavate muinasjuttudega.

Üks koht, kus rahvajuttude abil loodust tundma õppida ja elamusi koguda, on kolme kilomeetri pikkune Elva Väike väerada, mis kulgeb Elva raudteejaamast Tartumaa Tervisespordikeskuseni. Väerada läbib erinevaid pinnavorme ja taimekooslusi, näidates inimasustuse ja -tegevuse vorme ja on ääristatud huvi tekitavate puuskulptuuridega erinevatest eesti rahva muinasjuttudest. Rada pakub palju erinevaid võimalusi looduse tundmaõppimiseks, pärimuskultuuriga tutvumiseks ning tervisespordiks. Erinevatest infoallikatest internetikeskkonnas (Elva turism; Puhka Eestis; Tartumaa Tervisespordikeskus) ja voldikutelt (Miks Väerada?) on võimalik leida, millistest muinasjuttudest rajal seisvad voolitud tegelased pärinevad.

Käesolevas töös keskendutakse Väikese Väeraja sellele osale, mis kulgeb Elva Paisjärve ümbruses, nimetades selle rajaosa Elva Paisjärve õpperajaks, kuid tegevused keskenduvad siiski rajale asetatud muinasjututegelastele. Kujudega seotud muinasjuttude väljaotsimine on ajamahukas, rääkimata sellest, et metsarajal ei jaksa lapsed pikka juttu tähelepanuga kuulata. Palju on sõnu, mis vajavad eraldi selgitust, seega on matkatempo

hoidmiseks ja tekstist arusaamise parandamiseks vajalik 6–7-aastastele lastele muinasjutte keeleliselt kohandada, kasutades lühemaid lauseid ja lastele tuttavamaid sõnu (Mikk, s.a).

Bakalaureusetöö eesmärgiks oli koostada eesti muinasjuttudele baseeruv abimaterjal lasteaiaõpetajatele Elva Paisjärve õpperajal 6–7-aastaste lastega õppetegevuste läbiviimiseks. Autor on raja ise läbinud ja teinud valiku koolieelikutele sobivatest muinasjuttudest ja nendega seotud kujudest rajal. Muinasjutud valiti eesti kirjanike avaldatud kogumikest.

Varasemates üliõpilastöödes on vaadeldud samuti õuesõpet seotuna praktiliste tegevustega ja koolieelikutele on koostatud mitmeid õpperadasid looduse tundmaõppimiseks. Teadaolevalt pole seni kasutatud õpperaja koostamisel mitmeid eesti muinasjutte samal rajal ja samuti pole alati võimalust muinasjutte ühendada rajal olevate skulptuuridega. Õpperajad on loodud kas lasteaia õuealadele (Liivaoja, 2016) või lähedusse, nii nagu seda on soovitanud Sarv (2009); näiteks Intsikurmu Metsapargi õpperada (Oras, 2018) või „Kännukuninga saladused” Tartu Sanatooriumi pargis (Traat, 2016), samuti on loodud abimaterjale, näiteks Kudjape-Upa loodusrajale (Sepp, 2018) ja teisi praktilise väärtusega õppematerjale looduse tundmaõppimiseks looduslikus keskkonnas.

Õpperadadel on seoseid muinasjuttudega, nt Võru lasteaia Punamütsike õppe- ja muinasjuturada (Liivaoja, 2016) ja teised. Seega pole käesolev bakalaureusetöö väga originaalne, küll aga on väga eriline rada, millele käesolev töö on pühendatud. Kui enamasti kasutatakse õpperadadel muinasjutte lisaelemendina tulenevalt lasteaia nimest või kohalikest legendidest, näiteks Suur Tõll Kudjape-Upa loodusrajal (Sepp, 2018), siis Elva Väikesel väerajal asub palju muinasjututegelasi. Rada on täidetud puust kujudega, mille tegemiseks saadi inspiratsiooni eesti muinasjuttudest, ja need ilmuvad kõndijate silmade ette rada läbides. Käesolevas töös on koostatud tegevused just selle raja kohta ja leitud vaadeldavate skulptuuride kohta muinasjutud. See rada on Elva lasteaedadele lähedal, kuid siiski mitte igapäevaseks käimiseks oma kauguse tõttu. Aeg-ajalt on hea mujaltki silmaringi laiendamiseks sõita lastega kaugemale looduse õpperadadele (Sarv, 2009).

Abimaterjali koostamise põhimõtted

Teema olulisus uurija jaoks väljendub järgmises:

- Töötava lasteaiaõpetajana omab autor otsest huvi arendada õppematerjali kasutamiseks tegevustes oma rühma lastega ja leida uusi võimalusi õuesõppe abil 6–7-aastaste laste rahvakultuurialaste teadmiste laiendamiseks.
- Valmiv abimaterjal lihtsustab autori erialast tööd õppetegevuste planeerimisel ja võimaldab lastele pakkuda täiendavaid võimalusi silmaringi laiendamiseks.
- Valmiv abimaterjal on toeks kõigile soovijatele Elva Paisjärve õpperajal õppetegevuste korraldamisel.

Abimaterjali koostamisel (lisad 1-17) lähtuti eelkõige Koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava (2011) nõuetest 6–7-aastase lapse üldoskuste arengule ja õppe- ja kasvatustegevuse valdkondades esiletoodust, looduse tundmaõppimise võimalustest Elva Paisjärve õpperajal ja rajal olevate puuskulptuuride kasutamise võimalustest. Varasemad samalaadilised bakalaureusetööd (Moora, 2017; Sepp, 2018) abistasid allikate leidmise osas ja käesoleva bakalaureusetöö ülesehituse ja struktuuri loomisel. Valminud abimaterjal sisaldab õpperaja kaarte, õpperaja kirjeldust ja juhendeid õpetajale, vajaminevate ettevalmistuste ja abivahendite nimistut ning kümne tegevuspunkti jaoks mõeldud õppetegevusi koos muinasjuttude ja mängudega.

Esiteks tutvuti rajaga ja leiti sobiv lõik rajast selle keskosas ümber Elva Paisjärve keeraval pooleteise kilomeetri pikkusel osal. Tutvuti rajal olevate skulptuuridega ja leiti nendele vastavad eesti kirjanike loodud raamatutes trükitud muinasjutud, mille järgi rajal asuvad skulptuurid kohalike kujurite poolt loodi. Tegevusi planeeriti nii, et lapsel oleks huvi nendes oma võimete kohaselt osaleda, et ta tunneks rõõmu ja saaks oma eelnevaid teadmisi ning oskusi rakendada vaimselt, füüsiliselt ning sotsiaalselt arendavas keskkonnas, nagu soovitatakse ka Keskkonnaameti koostatud looduskaitse arengukavas aastani 2020 (2012). Nagu arengukavas on esile toodud, on esimene samm looduskaitseteadmiste omandamisel looduse tundmaõppimine.

Järgiti Käisi (1991) soovitusi õpetajal pikkade tekstide asemel kasutada näidetena juttusid oma läbielamistest, näiteks reisidel, või siis muinasjutte, mis on lastele paeluvad. Järgnevalt lühendati muinasjutte, et kasutada neid lastega rajale minnes. Autor otsustas lihtsustada muinasjutte piirini, kus muinasjutu mõte ja ehk ka salajane kasvatus efekt on veel säilinud (Rahman, 2017; Bettelheim, 2007). Siiski on ka lühendatud muinasjutud erineva pikkuse ja raskusastmega, mis annab õpetajale omakorda võimaluse valida, millist muinasjuttu kasutada.

Muinasjutu kohandamine

Esimeseks kasutatavaks muinasjutuks ning ühtlasi näidisena kasutamiseks on valitud Särgava „Rebane varastab taadi kalad” kogumikust „Tark mees taskus” (2004). Muinasjutu algus on Särgava poolt kirjutatud eelmise loo jätkuna, sellepärast on vajalik muuta algust selliselt, et seda saaks kasutada iseseisvaks esitamiseks. Käesolevas töös kasutati teadlikult muinasjutule iseloomulikku umbmäärasust (Krusten et al., 2006; Tedre, 2008; Viidalepp, 1967). Kahe teksti võrdlemisel on esimene, täistekst, rohkelt ehitud koolieelikutele selgitamist vajavate piltlike ja rahvapäraste väljenditega, tekstis on need värviliselt esile tõstetud, kokku ligi 30 (lisa 18). Juba esimeses lauses on selgitamist vajavaid ühikuid seitse: *härg, luusima, suhu pista, vats, löi pilli, söögipooline, pole hamba alla saanud*.

Mikk (s.a) soovib teksti mõistmiseks kasutada võimalikult palju tuttavaid sõnu, jättes teksti alles vajalikud selgitamist vajavad sõnad ja neid tutvustada. Karlep (1998) ütleb, et sõnade tähendused selguvad eelkõige konteksti abil ning tähenduslikult lähedasi või vastandlikke väljendeid omavahel võrreldes. Lihtsamateks võib pidada baassõnavarasse kuuluvaid väljendeid, mille abil selgitatakse ümbritsevat väikelastele. Lapse arengu käigus laieneb ka tema sõnavara ja kõne mõistmine nii taustteadmiste arvu suurenemise kui keelemudelite omandamise ning situatsioonidest sõltuva sõnakasutuse variatiivsuse abil (Karlep, 1998). Nii ongi esimeses variandis lühendamisel säilitatud mõned võõramad väljendid, kuid need ei takista enam teksti mõistmist. Mikk (s.a) soovib kasutada ka lühemat ja selgemat lauset jm taolisi võtteid, et kindlustada teksti mõistetavus vastuvõtja poolt ja eeldatav mõju.

Liigne lihtsustamine pole otstarbekas, sest koolieelik peaks olema omandanud juba enamiku lausetüüpe: laiendatud lihtlause, koondlause, rindlauseid ja põhjust, tingimust ning eesmärki väljendavaid põimlauseid (Hallap & Padrik, 2009). Teises variandis on püütud täita ka mõttelünkasid, mis mõnikord takistavad teksti mõistmist, kuigi mõttelünkasid peaksid 6–7-aastased lapsed suutma juba iseseisvalt täita oma kujutluspiltide abil (Hallap & Padrik, 2009). Teine variant tundub seetõttu lapse koostatuna ja ei anna kõne arengule juurde, esimene variant on rohkem muinasjutu moodi. See tekitab kujutluspildi ja laps kuuleb ka mõned uued väljendid. Teksti lühema esituse juures jälgiti põhimõtet, et jääks alles muinasjutule omane süžee ning sisu.

Esimest lauset oleks võinud muuta oluliselt lihtsamaks mitme lihtlause moodustamise teel. Lause sisaldab erinevaid ühikuid, mis elavdavad jutustamist, samas on võimalik ka

lühem väljendus: *Rebane jättis tühjaks söödud härja maha ja läks süüa otsima, sest ta kõht oli väga tühi.* Selline muutmine ei osutu vajalikuks, sest käesolev muinasjutt on üks osa Särgava kuuest loomamuinasjutust, milles rebane on tegelane. Näiteks on võimalus alustada nii rebase kui taadi tegevusega: *Kord talvel oli rebasele kõht väga tühi ja ta otsis kohta, kust süüa saaks. Äkki nägi ta taati kalakoormaga järve äärest kodu poole sõitmas. Või: Kord talvel sõitis taat hobusega kodu poole, järvest püütud kalasaak reepäras.* Autori poolt on valitud viimane variant, jättes rebase kõrvaltegelaseks. Põhjenduseks on see, et teise muinasjutuna on plaanis esitada muinasjutt, milles rebasele on suurem roll täita: „Hunt püüab jääaugust kalu.”

Töö eesmärgid ja uurimisküsimused

Bakalaureusetöö eesmärgiks oli koostada eesti muinasjuttudele baseeruv abimaterjal lasteaiaõpetajatele Elva Paisjärve õpperajal 6–7-aastaste lastega õppetegevuste läbiviimiseks.

Uurimisprobleemiks on õpperajale koostatud õppematerjali asjakohasuse ja eesmärgipärasuse teadasaamine. Lähtuvalt eesmärkidest püstitati järgmised uurimisküsimused:

1. Kuidas koostatud abimaterjal abistab õpetajat õppetegevuste planeerimisel ja läbiviimisel õpperajal?
2. Kuivõrd on lühendatud muinasjutud sobivad kasutamiseks Elva Paisjärve õpperajal 6–7-aastaste lastega õppetegevuste läbiviimiseks?
3. Kuidas on vaja abimaterjale muuta uurimistulemusi arvestades ?

Metoodika

Töö oli piiritletud kindla kohaga (Elva Väike Väerada) ja eeldas autori isiklikku osalemist praktilise abimaterjali koostamisel ja hindamisel, selle tegevuse käigus vajati osaliste arvamusi, materjali sobivuse ja kvaliteedi hindamist, mille tõttu valiti uurimismeetodiks kvalitatiivne uurimus – tegevusuuring (Löfstrom, 2011; Õunapuu, 2014). Selleks koostati valik tegevusi kümnesse tegevuspunkti, sh lühendatud muinasjutte, vaatlusi, mängu ja muid õppetegevusi. Materjali kasutatavuse katsetamiseks viidi läbi õppekäik osalusvaatluse põhimõttel ja paluti ekspertide hinnanguid töö sisu ja vormistuse ning töös esitatud

eesmärkide täitmise võimalikkuse kohta. Küsitluse (lisa 19) koostamise aluseks olid varem kasutatud küsitluste vormid (Oras, 2018; Sepp, 2018). Lühendatud muinasjuttude sobivuse kohta laste õppetegevusteks konsulteeriti lisaks sama lasteaia logopeediga ja arvestati tema soovitusatega muinasjuttude kohandamisel.

Valim

Valimi aluseks oli ettekavatsetud mugavusvalim (Õunapuu, 2014, lk 142-143). Uuringusse kutsuti ekspertidena osalema neli tegevõpetajat ühest Tartumaa lasteaia, kes on viimase kolme aasta jooksul õpetanud 6–7-aastaste laste rühmas. Uurija kuulub ise samasse gruppi õpetaja assistendina, kuid küsitluses mõistetaval põhjusel ei osalenud. Õppekäik planeeriti läbi viia kahe rühma 6–7-aastaste lastega. Uurimusse kaasatud eksperte teavitati uurimistöö eesmärgist ja kogutavatest andmetest. Isikuandmeid koguti eelnevalt teavitatud nõusolekul, osalejatele anti teada nende osalemisest vaba tahte alusel, järgides privaatsusreegleid. Lastevanematelt küsiti teavitatud nõusolek nende laste osalemiseks uuringu läbiviimisel. Pärast bakalaureusetöö kaitsmist kõik isikutega seotud dokumendid hävitatakse (Eetikaveeb, s.a). Ekspertide (tabel 1) keskmine tööstaaž ulatus üle kolmekümne ühe aasta. Kuna tegemist on suhteliselt väikese kohaga, siis täpsemaid andmeid käesolevas töös ekspertide privaatsuse tagamiseks ei esitata (Löfstrom, 2011).

Tabel 1. Ekspertide andmed

Eksperti tunnuscode	Erialane haridus	Praegune ametinimetus	Tööstaaž	Töötamine 6–7-aastaste rühmas
Ekspert A	kõrgharidus	lasteaiaõpetaja	21 aastat	käesoleval õppeaastal
Ekspert B	keskeriharidus	lasteaiaõpetaja	35 aastat	üle-eelmisel õppeaastal
Ekspert C	kõrgharidus	lasteaiaõpetaja	36 aastat	eelmisel õppeaastal
Ekspert D	kõrgharidus	lasteaiaõpetaja	35 aastat	üle-eelmisel õppeaastal

Andmekogumine

Andmekogumisel kasutati osalusvaatlust õppetegevuse praktilise läbiviimise käigus, kus uurija oli läbiviija rollis (Laherand, 2008). Õppekäigu järel tehti õppekäigu kohta märkmeid. Teiseks andmekogumise vahendiks oli küsitlus ekspertõpetajatele. Veel peeti uurimistöö jooksul uurijapäevikut (lisa 20), millesse koguti andmeid allikate kohta ja tehti märkusi töö läbiviimisel.

Koostatud abimaterjal sai juba eelneva hinnangu kahelt eksperdilt suuliste märkuste näol isikliku vestluse laadis koos uurijaga. Nende nõuannete põhjal viidi sisse vajalikud muudatused enne materjali katsetamist autori poolt praktilises tegevuses. Enamasti puudutasid vastavad märkused materjali vormistuslikku külge, vähem sisulisi tegevusi. Koostatud abimaterjali katsetamiseks viidi läbi õppekäik Elva Paisjärve õpperajal 3. mail 2019 ja sellel osalesid ühe Tartumaa lasteaia 6–7-aastaste ja 5–6-aastaste laste rühmad, kokku 31 last ja 5 õpetajat. Muutus õppekäigule minevate rühmade vanuselises koosseisus tehti seetõttu, et üks koolieelikute rühm viibis samal ajal teisel õppekäigul. Vahetusest tingitult said täidetud eetika nõuded ja küsitud nõusolek vanematelt ning selgitatud tegevuse eesmärgid.

Uuringu etapid

Uuringu esimesel etapil tutvuti looduslike oludega ja kirjandusega raja kohta, sõnastati uuringu teema, leiti vajalikud muinasjutud. Teaduskirjanduse analüüsimine käsitles töös sisalduvaid alateemasid (muinasjutt, õuesõpe, teksti kohandamine). Teisel etapil vaadati üle kokkuvõtte varasematest uuringutest. Seejärel koostati uurimisküsimused ja seati töö eesmärk ning praktilise tegevuse käigus koostati abimaterjali esmane töökogumik. Neljandal etapil valiti osalejad, tuvastati eetikaküsimused; andmete kogumine ja analüüs olid järgmise etapi tegevused, milleks viidi läbi praktiline tegevus ning küsiti hinnanguid ekspertidelt. Järgmisena toimus õpetajate poolt abimaterjalile antud hinnangute analüüs ning abimaterjali täiendamine. Uurimistöö lõpuks valmis käesolev bakalaureusetöö, mille lisades on esitatud abimaterjal õpetajatele Elva Paisjärve õpperajal kasutamiseks koolieelikute tegevustes.

Tulemused ja arutelu

Bakalaureusetöö eesmärgiks oli koostada eesti muinasjuttudele baseeruv abimaterjal

lasteaiaõpetajatele Elva Paisjärve õpperajal 6–7-aastaste lastega õppetegevuste läbiviimiseks. Peale selle sooviti läbi viia õppekäik materjalide katsetamiseks, saada koostatud materjalidele eksperthinnang ja vajadusel teha tulemuste põhjal muudatusi abimaterjalis. Järgnevalt vaadeldakse saadud tulemusi lähtuvalt uurimisküsimustest.

Esiteks: kuidas koostatud abimaterjal abistab õpetajat õppetegevuste planeerimisel ja läbiviimisel õpperajal?

Praktilise tegevuse läbiviimine ja selle hindamine uurija poolt.

Uurija on seisukohal, et õuesõpe on lastele väga vajalik, kuid nõuab head ettevalmistust ja täpset planeerimist. Lähtudes põhimõttest, et õppekäik tuleb põhjalikult läbi mõelda ja ette valmistada (Käis, 1991, Timoštšuk, 2005), olid õppekäigule minnes täidetud kõik asjassepuutuvad nõuded. Õppekäik läks korda, sest planeeritud eesmärgid, lähtuvalt Koolieelse lasteasutuse riiklikust õppekavast (2011), said täidetud. Tegevused viidi läbi kuues rajapunktis, jutustati neli muinasjuttu, viidi läbi planeeritud vaatlused ja mängud. Kunstitegevusena kasutati looduslikest vahenditest maali valmistamist, lähtudes Koolieelse lasteasutuse riiklikust õppekavast (2011) valdkonna *Kunst* eesmärkidest, et laps vaatlleb, kirjeldab ja kujutab ümbritsevat isikupäraselt.

Osa tegevusi viidi sotsiaalsete oskuste arendamiseks läbi neljalapseliste gruppidega (muinasjutu lõpu väljamõtlemine ja jutustamine, ühine kunstitöö, vaatlusülesanded seoses kujudega), grupitööd soovitavad nii Käis (1991) kui Kärberg ja Leuhin (2005). Planeerimata tegevuseks, millistele on tähelepanu juhtinud Sarv (2005) ja Raadik (2010) ning mis õppimise eesmärgil kasutusse võeti, oli sellel õppekäigul avanenud vaade Paisjärve tammilt, mida paluti lastel mõttes „fotografeerida”, pilt mällu salvestada ja seda lasteaias joonistada. Valminud tööd olid väga detailiderikkad – lähtuvalt Koolieelse lasteasutuse riiklikust õppekavast (2011) valdkonna *Kunst* eesmärkidest, et laps vaatlleb, kirjeldab ja kujutab ümbritsevat isikupäraselt. Rakendatud said erinevad meeled ja lastele pakuti aktiivse liikumise võimalusi jooksude ja mängude näol, kuna erinevad tegevused, eriti liikumine, on lapsele loomulikud tegevused ja laps omandab niimoodi uusi teadmisi (Raadik, 2010).

Kokkuvõtte küsitlusest:

Küsitlusele vastates pidasid õuesõpet väga oluliseks kolm ja pigem oluliseks üks õpetaja, ekspert B poolt toodi välja tähelepanu hajumise probleem õuesõppetegevustes, kusjuures nii ekspert ise kui uurija olid samal seisukohal, nagu Käis (1991), Raadik (2010) ja Sarv (2005),

et selle probleemi vältimiseks on õuesõppetegevusi vaja hästi planeerida. Ekspert soovitas kasutada ka võimalust teha ettevalmistavaid tegevusi enne õppekäiku rühmas, kuna õpetaja tunneb oma lapsi ise kõige paremini. Selle täiendusega nõustub ka autor, toetudes samalaadsele nõuandele Raadikult (2010).

Eksperdid arvasid üksmeelselt, et Elva Paisjärve õpperada sobib õuesõppe tegevuste läbiviimiseks ja täiendab õppetegevusi, sest kuigi Eilart (1986) kirjeldab nõudeid õpperadadele, möönab ta samas, et õpperajaks sobivad ka teised üldiselt külastatavad rajad. Abimaterjali selge ülesehitusega olid kindlasti nõus kolm, pigem nõus üks ekspert. Samuti jagunesid arvamused abimaterjalide osade lihtsalt leitavuse osas. Arvamused läksid lahku selles osas, kus peaksid abimaterjalis paiknema mängud ja muinasjutud. Ekspertidele esitatud abimaterjalis olid muinasjutud ja mängud viidud tegevuspunktide juurest eraldi lisade lõppu mõttega, et neid on niimoodi lihtsam printida ja kaasa võtta. Kuna kaks hindajat eelistasid, et kõik ühe punkti kohta käiv materjal võiks asuda koos, ja teised pidasid enestele sobivaks mõlemaid variante, siis selle teabega arvestati ja viidi muinasjutud ja mängud tegevuspunktide kirjelduste juurde, millega vähenes tuntavalt ka lisade arv. Teksti liigendamisele lisaks sooviti eri tegevustest punktides selgema pildi saamiseks, et tekst oleks visuaalselt rohkem esile toodud. Muudatus sai sisse viidud ja tegevused on esitatud paksus kirjas.

Veel oldi ühel meelel selles, et planeeritud tegevusi, kaasa arvatud vaatlusi ja mängu, on piisavalt (millega nõustus uurija ise õppetegevuse ettevalmistamisel ja läbiviimisel) ja teemade jaotus tegevuspunktide vahel on asjakohane. Planeeritud tegevuste lõimituse ja teemade vastavuse kohta riiklikule õppekavale, mis seostub Koolieelse lasteasutuse riiklikust õppekavast (2011) tuleneva nõudega õppevaldkondade integreerituse kohta, jagunesid arvamused järgmiselt: kindlasti nõus kolm ja pigem nõus üks ekspert, kuid tegevuste eesmärkide vastavuse kohta riiklikule õppekavale vastas üks vastaja: „Ei oska öelda”. Selgituseks nende arvamuste kohta võib oletada, et vastajad ei soovinud nendel küsimustel pikemalt peatuda, kuna küsitlus langes õpetajate jaoks kiirele kevadisele ajale.

Õpetaja tööjuhendeid pidasid vajalikuks, arusaadavaks, planeerimist abistavaks ja riikliku õppekava nõuetele vastavaks kõik eksperdid. Väitega, et tegevusi on lihtne juhendite alusel läbi viia, nõustus täielikult kolm eksperti neljast ja üks vastas, et on pigem nõus. Kahjuks ei olnud lisatud märkuste osasse, mille poolest võiks juhendit parandada. Sellega, et esitatud materjal muudab õpetaja töö enne õppekäiku lihtsamaks, nõustusid kõik eksperdid

täiesti, kuid kasutada soovis materjale oma töös kindlasti kolm eksperti ja üks arvas, et pigem kasutaks. Viimane arvamus võib tuleneda asjaolust, et õpetajal on olemas enda koostatud õppematerjalid, mis on talle kasutamiseks sobivad.

Õpetaja tööjuhenditele on antud järgnevad hinnangud: kolm eksperti nõustusid täielikult ja üks on pigem nõus väidetega: „Lisa 4 – *selgitus õpetajale* lisab tööle selgust, *selgitus õpetajale* aitab tegevuste planeerimisel” ja „Lisa 5 - *õpetaja tööjuhend* abistab tegevuste planeerimisel”. Väitele: „Õpetaja tööjuhendis esitatud eesmärgid vastavad koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava nõuetele” vastates arvasid kaks eksperti, et need vastavad, ja kaks, et pigem vastavad. Väitega: „Lisa 6 - *ettevalmistused* abistab tegevuste planeerimisel” olid pigem nõus kolm ja kindlasti nõus üks ekspert. Kahjuks polnud selgitusi ega täiendusi nende väidete juurde lisatud, kuid uurija arvab, et õpetaja töö ja selle ettevalmistus vajabki pidevat täiendamist ja sellega seoses ei muudetud nendes osades midagi.

Eraldi toodi välja, et koostatud abimaterjal on väga mahukas ja selle baasil võib projektõppena viia läbi erinevaid tegevusi regulaarselt pikema aja vältel. Abimaterjali koostaja on selle arvamuse eest tänulik ja loodab, et kavandatud raja abil saavad lapsed endale „oma koha”, nagu on kirjeldanud Jørgensen (2016) Norra laste õppe- ja mängupaika, kus toimub õppimine õues mänguliste tegevuste kaudu.

Teiseks: kuivõrd on lühendatud muinasjutud sobivad kasutamiseks Elva Paisjärve õpperajal 6–7-aastaste lastega õppetegevuste läbiviimiseks?

Kokkuvõtte küsitlusest

Otsides vastust teisele uurimisküsimusele, selgus ekspertide vastustest, et muinasjuttude kasutamist õppetegevustes pidas väga oluliseks üks vastaja ja pigem oluliseks kolm vastajat. Siit tuleb välja Mürsepa (2001) mõte, et õpetaja peab ainekst hästi tundma, kui soovib kasutada rahvaloomingut õppetegevustes. Uurija kogemus käesoleva töö tegemise ajal kinnitab samuti, et muinasjutte õppetegevustes kasutades peab õpetaja end kindlana tundma.

Ekspertid nõustusid, et pakutud abimaterjal sobib koolieelikutega kasutamiseks Elva Paisjärve matkarajal ja seotuna keskkonnaga (loodus, puuskulptuurid) loob laste jaoks muinasjutuõhkkonna, mille abil eeldatavasti toimub emotsionaalne õppimine, mis jääb last mõjutama kogu eluks (Beery & Jørgensen, 2018). Uurija poolt läbiviidud praktiline tegevus kinnitas, et muinasjutud olid paraja pikkusega ja lastele huvi tekitavad. Muinasjuttude sõnavara oli lastele arusaadav. Kaks vastajat lisisid, et tegevused sobivad läbiviimiseks ka 5–

6-aastaste lastega, mida kinnitab autori kogemus läbiviidud tegevuse ajal. Lisaks paluti arvamust väite kohta, kas puusculptuuridele on pööratud piisavalt tähelepanu. Kaks eksperti vastasid, et on selle väitega kindlasti nõus, ja kaks, et on pigem nõus. Selle küsimuse esile toomine muinasjuttudega seoses on uurija arvates vajalik seetõttu, et muinasjutuga seoses on kindlasti vaja vaatllemisel neid kujusid kasutada, puudutada neid, kallistada või istuda nendel, ühesõnaga tunnetada kõikide meelte abil kuulatavat muinasjuttu ja sellega kaasnevat läbi elada.

Mõningane kõhklus esines vastajatel hinnangutes lühendatud muinasjuttude kohta – sobivusega, iseloomulike tunnuste säilimisega ja sõnaselgituste asjakohasusega oldi pigem nõus, mistõttu autor palus lisahinnangut sama lasteaia logopeedilt. Tema poolt tehtud märkusi arvestati muinasjuttude keelelise korrektuuri juures.

Töö muinasjuttudega oli selle bakalaureusetöö tegemisel üks mahukamaid ja seetõttu uurijale oluline. Muinasjuttude jutustamist õppevahendina pole uurija senini väga kõrgelt hinnanud, kuid seoses käesoleva uurimistööga on oma seisukohta oluliselt muutnud. Väärtused, mida muinasjutud õpetavad alateadvuse kaudu, on üldinimlikud. Lastekirjanduse tekstid on sageli otseselt õpetava sisuga ja need väärtused kas võetakse omaks või mitte. Muinasjuttude emotsionaalsus ja salakõne toetab alateadvuslikku väärtuste omandamist (Rahman, 2017). Emotsionaalse mõjutajana alateadvuse kaudu omandatakse väärtused sügavama läbielamise abil.

Lisaettepanekuna soovitas üks ekspert muuta metsaskäik muinasjutulisemaks matkajuhi asetumisega metsaema rolli ja oma valdustesse juhtimisega, Imemaale ja Völumetsa minekuga. See on oluline ettepanek ja idee elluviimine sõltub täiesti õpetajast, kes tegevusi teeb. Samuti tuleb kasuks lastega kostüümide kasutamine – näiteks peavõrud tegelaste tunnustega.

Praktilise tegevuse läbiviimine ja selle hindamine uurija poolt

Kogemus muinasjuttude kasutamisel kinnitas ekspertide arvamusi, et antud muinasjutud sobivad ka natuke noorematele lastele (viie- kuni kuueaastastele) selle arvestusega, et nendele on sõnade selgitamist rohkem vaja kui koolieelikutele. Töö tegemise ajal tegeles autor muinasjuttudega nii palju, et need olid meelde jäänud. See võimaldas lugemise asemel muinasjutte jutustada ja sellega seoses oli võimalus paremini jälgida kuulajate reageeringut ning vastastikusel suhtluses näoilmeid ja kehaasendeid hinnates elasid lapsed kuulamise ajal

tegevusele ja tegelastele kaasa. Jutustamise ajal kasutas autor liigutusi, mida lapsed võisid kaasa teha, näiteks palus näidata sõrmedega lohe peade arvu. Nende tegevuste kasutamine pani lapse osaleja rolli ja andis võimaluse liikuda. Ühe kuju juures (*Vaeslaps*) muinasjutu jutustamise asemel pärast kuju vaatlust mängiti vaeslapse riietamist (nn ussimäng). Seekord polnud eelnevalt muinasjuttu loetud, seda tehti hiljem, lasteaias, kuid mängust saadud elamus, lisaks nimetatud rõivaesemete nimetamine tekitasid loodetavasti omavahelisi seoseid laste mälu.

Muinasjutu jutustamine eeldab enamasti sissejuhatavat tegevust, antud juhul vaatlusi, mõistatusi, sõnadega tegelemist enne või pärast ja nõnda ei olegi mahti rohkemaks kui üheks-kaheks kinnistavaks mänguks. Mõnes kohas on hea ka lihtsalt tegutseda looduse uurimisega, ilma muinasjututa. Ka punktide vahel liikumiseks võib valida erinevaid liikumisviise, näitena on toodud ussimäng Vaeslapse kuju juurest lahkudes. Seenekuninga kuju juures toimus lühike vaatlus, muinasjutu jutustamine ja järgnes kunstitegevus. Õigustatud oli otsus jätta mõned tegevused tegemata või lisada jooksvalt mõni ülesanne.

Ühes punktis ei tasu korraga üle kolme-nelja tegevuse ette võtta või kui, siis arvestada liikumist vähemate peatumistega erinevates punktides, sest väsimus mõjutab laste vastuvõtuvõimet. Väsimuse korral peab laskma lastel tunda end olemasolevas keskkonnas hästi ja puhata, et kindlustada omandamist hilisemal õppimisel. Eelkõige tuleb täita õppekavanõuet (Koolieelse lasteasutuse..., 2011) tegevuste jõukohasuse kohta. Õppekäiku ette valmistades ja koha peal laste huvi jälgides on õpetaja otsus, mil määral ta tegeleb otseselt kujude, mil määral loodusvaatlustega. Küll peaks aga vaatlus hõlmama kujusid, mille kohta esitatakse muinasjutt.

Kolmandaks: kuidas on vaja abimaterjale muuta uurimistulemusi arvestades?

Sellele uurimisküsimusele on eelnevalt vastatud jooksva arutelu käigus kahe eelmise uurimisküsimuse kohta. Küsimustele raja erinevate punktide kohta, milles oli lisaks nõusoleku astme valimisele võimalus täiendavalt arvamust avaldada, ei olnud ekspertidest keegi täiendusi teinud. Uurimisküsimusega väljendamat, kuid siiski oluline ja küsitluses sisaldunud teema oli seotud mängudega, mille kohta siinkohal võib öelda, et valikut hinnati ekspertide poolt piisavaks ja teemakohaseks, kokkusobivaks muinasjuttude teemaga.

Kokkuvõtteks. Töö eesmärgiks oli koostada eesti muinasjuttudel baseeruv abimaterjal lasteaiaõpetajatele Elva Paisjärve õpperajal 6–7-aastaste lastega õppetegevuste läbiviimiseks.

Autori arvates on valminud abimaterjal valmis esitlemiseks ja õpetajatele kasutamiseks, sest iga kasutaja lisab sellele nagunii oma isikupära, teeb sobivaid muutusi ja täiendusi. Töö käigus saadud tagasiside küsitluse ja läbiviidud õuesõppegevuse näol laseb järeldada, et koostatud abimaterjal on vajalik ja sobib oma eesmärgi täitma. Tööl on mitmeid piiranguid: abimaterjali hindamises osales väike ekspertgrupp, õppekäigu juhina sai autor vähe täita oma rolli vaatlejana, mille tõttu võis olulisi aspekte märkamata jääda. Praegusel juhul märkas autor põhiliselt positiivset. Üheks piiranguks on vähene välisautorite kasutamine töös; kuigi loetu hulka kuulus taolisi tekste rohkem, on neid töös kasutatud vähe. Antud teemat võiks edasistes uuringutes laiendada, kasutades suuremat valimit ja täiendades praktilisi õppevahendeid.

Tänuõnad

Tänuõnad tohutu kannatlikkuse ja väga suure toetuse eest tahan avaldada oma juhendajatele Marianne Olbreile ja Ilona Võigule. Veel tänan abi eest oma kolleege lasteaiast praktilise abi eest õppematerjali koostamisel ja hindamisel, samuti lasteaia juhtkonda. Eriliselt suure tänu on ära teeninud minu perekond.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Anita Tamm

Allkirjastatud digitaalselt

21.05.2019

Kasutatud kirjandus

- Beery, T., & Jørgensen, K. A. (2018). Children in nature: sensory engagement and the experience of biodiversity. *Environmental Education Research*, 24(1), 13–25.
- Bettelheim, B. (2007). *Muinasjuttude võlujõud: muinasjuttude tähtsus ja tähendus*. Tartu: Atlex.
- Dahlgren, L. O., & Szczepanski, A. (2006). *Õuesõppe pedagoogika: raamatuharidus ja meeleline kogemus. Katse määratleda õuesõpet*. Tallinn: Ilo.
- Eilart, J. (Koost). (1986). *Looduse õpperajad*. Tallinn: Valgus.
- Hallap, M., & Padrik, J. (2008). *Lapse kõne arendamine. Praktilisi soovitusi kõnelise suhtlemise kujundamisel*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Hallap, M., & Padrik, J. (2009). Valdkond „Keel ja kõne“. E. Kulderknup (Koost). *Õppe- ja kasvatustegevuse valdkonnad*. Tartu: Studium.
- Jørgensen, K.-A. (2016). Bringing the jellyfish home: environmental consciousness and „sense of wonder” in young children’s encounters with natural landscapes and places. *Environmental Education Research*, 22 (8), 1139–1157.
- Järv, R., Päär, P., & Tüürpu, A. (2006). *Taevane pulm. Eesti rahvajutud*. Lk 5. Tallinn: Tiritamm.
- Karlep, K. (1998). *Psühholingvistika ja emakeeleõpetus*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Keskkonnaharidus (s.a.). *Keskkonnaamet*. Külastatud aadressil: <https://www.keskkonnaamet.ee/et/eesmargid-tegevused/keskkonnaharidus>.
- Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava (2011). *Riigi Teataja I 2008*, 23, 152. Külastatud aadressil: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13351772?leiaKehtiv>.
- Krusten, R., Kumberg, K., Mürsepp, M., Niitra, M., Ojala, H., Palm, J., Reidolv, M., & Tarrend, A. (2006). *Lastekirjanduse sõnastik*. J. Palm & Ü. Väljataga (Toim). Tallinn: Eesti Lastekirjanduse Teabekeskus.
- Kumberg, K. (2012.29.apr). Õnnetud lood õnnelike lõppudega. *Postimees, AK, Arvamus* (23, 4). Külastatud aadressil: <https://arvamus.postimees.ee/823842/onnetud-lood-onnelike-loppudega>.

- Kunder, J. (1877). *Looduse õpetus. 1.raamat, Elajate riik*. Tartu: Schnakenburg.
- Käis, J. (1991). *Isetegevus ja individuaalne tööviis*. F. Eisen (Toim.). Tallinn: Koolibri.
- Käis, J. (2018). *Õpetuse alused ja teed. Üldine didaktika*. Tartu: Studium.
- Kärberg, A., & Leuhin, I. (2005). Aktiivõppe meetodite kasutamine – noore õpetaja edu võti. *Haridus*, 2005(2), 24–27.
- Laxen, U. (2005). *Laul, mis leidis sõnad. Mängu kaudu sisemise vabaduseni*. Tallinn: Ilo.
- Liivaoja, M. (2016). *Õppe- ja muinasjuturada Võru lasteaiale Punamütsike kui vahend õppekasvatustööks 5-7aastaste lastega*. Publitseerimata bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
- Looduskaitse arengukava aastani 2020 (2012). *Keskkonnaamet*. Külastatud aadressil: https://www.envir.ee/sites/default/files/lak_lop_0.pdf.
- Lotman, J. (2006). *Kultuurisemiootika* (lk. 273–298). Tallinn: Olion.
- Löfstrom, E. (2011). *Tegevusuuringu käsiraamat*. Tallinn: Archimedes.
- Mikk, J. (s.a.). *Lihtsa keele reeglid*. Külastatud aadressil: <http://kodu.ut.ee/~jaanm/keelereeglid.htm>.
- Moora, K.-K. (2017). *Muinasjuttude kasutamine koolieelikutega läbiviidavates õppetegevustes Valga maakonna lasteaedade näitel*. Publitseerimata bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
- Müürsepp, M. (Koost). (2001). *Rahvaluule ja üldõpetus. Õppematerjal kasvatusteaduste klassiõpetaja ning alus- ja esihariduse eriala üliõpilastele*. Tallinn: TPÜ kirjastus.
- Müürsepp, M. (2003). *Lastekirjandus – müüt, pilt, lugu, laps. Lastekirjanduse teooria ja ajaloo küsimusi*. Tallinn: TPÜ kirjastus.
- Oras, M.-L. (2018). *Intsikurmu metsapargi õpperada 6–7aastastele lastele*. Publitseerimata bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
- Raadik, S., (2010). *Õuesõpe – eluliselt oluline õppimisviis*. G. Sooserv (Koost). *Loodusvaatlused. Õuesõppe võimalusi lasteaias ja algklassides*. Tallinn: Ilo.

- Rahman, F. (2017). The revival of local fairy tales for Children education. *Theory and Practice in language Studies*. 7 (5), 336–344.
- Sarv, M. (2005). *Ilmasilmaja*. Tallinn: Maalehe raamat.
- Sarv, M. (2006). Õuesõppe pedagoogika teekond Eestis. Dahlgren, L. O., & Szczepanski, A. *Õuesõppe pedagoogika: raamatuharidus ja meeleline kogemus. Katse määratleda õuesõpet*. Tallinn: Ilo.
- Sarv, M., & Vilbaste, K. (2009). Miks on hea üks päev nädalas õues õppida. K. Runnel, (Koost). *Keskkond õpetab*. Külastatud aadressil: <https://www.digar.ee/arhiiv/et/download/119585>.
- Sepp, H. (2018). *Abimaterjal õpetajale 5–7-aastaste lastega õppekäigu läbiviimiseks ja kodukoha looduse tundmaõppimiseks Kudjape-Upa loodusrajal*. Publitseerimata bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
- Shön, E. (2009). Rahvausund ja maastik. Dahlgren, L.O., Sjölander, S., Strid, J.P., & Szczepanski, A. (Toim). *Õuesõppe pedagoogika kui teadmiste allikas – lähiümbrusest saab õpiõu*. (lk 189–221). Tallinn: Tallinna ülikooli kirjastus.
- Särgava, E. (2004). Rebane varastab taadi kalad. E. Raud (koost). *Tark mees taskus*, (lk 257) Tallinn: Sinisukk.
- Timoštšuk, I. (2005). *Loodusõpetus alushariduses*. Tallinn: TLÜ kirjastus.
- Tedre, Ü. (2008). Rahvaluule. Viires, A. Vunder, E. (Koost). *Eesti rahvakultuur*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Traat, H. (2016). *Õpperada „Kännukuninga saladused“ Tartu Sanatooriumi pargi liikumisrajal kui õppevahend 5-7aastastele lastele*. Publitseerimata bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
- Tuuling, L. (2017). Õuesõppe rakendamine lasteaias. Nugin, K. & Õun, T. (Toim). *Õppe- ja kasvatustegevus lasteaias* (lk 115–153). Tartu: Atlex.
- Viidalepp, R. (1967). *Eesti muinasjutud*. Tallinn: Eesti raamat.
- Väike Väerada (s.a.). *Elva Turism. Turistile infoks*. Külastatud aadressil: <https://www.elvaturism.ee/turistile-infoks/vaike-vaerada>.

Väike Väerada (s.a.). *Puhka Eestis*. Külastatud aadressil: <https://www.puhkaeestis.ee/et/vaike-vaerada>.

Väike Väerada (s.a.). *Tartumaa Tervisespordikeskus*. Külastatud aadressil: <https://www.tervisesport.ee/vaba-aeg/liikumisrajad/vaike-vaerada>.

Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu: Tartu Ülikool.

Lisad

Lisade sisukord

Lisa 1. Mis on muinasjutt?

Lisa 2. Elva Paisjärve õpperaja kaart

Lisa 3. Elva linna osaline kaart

Lisa 4. Elva Paisjärve õpperada – selgitus õpetajale

Lisa 5. Õpetaja tööjuhend Elva paisjärve õpperajale minekuks

Lisa 6. Ettevalmistused enne rajale minekut

Lisa 7. Punkt 1, raja algus

Lisa 8. Tegevused punktis 2 *Kaval rebane ja Hunt kaladega*

Lisa 9. Tegevused punktis 3 *Kala*

Lisa 10. Tegevused punktis 4 *Vetevana*

Lisa 11. Tegevused punktis 5 *Metsaisa ja metsaema*

Lisa 12. Tegevused punktis 6 *Vaeslaps*

Lisa 13. Tegevused punktis 7 *Seenekuningas*

Lisa 14. Tegevused punktis 8 *Külmakollu*

Lisa 15. Tegevused punktis 9 *Hall kana*

Lisa 16. Tegevused punktis 10 *Põhja konn* ja kokkuvõte

Lisa 17. Järgnevad tegevused lasteaias

Lisa 18. Muinasjutu lühendamise näide

Lisa 19. Küsimustik ekspertidele

Lisa 20. Väljavõte uurijapäevikust

Lisa 1. Mis on muinasjutt? (Mänd, 1986, lk 101–102)

*Muinasjutt, muistne jutt,
segamini naer ja nutt.
Sinirindne sinilind
siristades kutsub sind.*

*Muinasjutul oma tavad:
reinuvader ikka kaval,
aga hunt on, vastupidi,
kohtlane mis kohtlane.*

*Vanatühja teenijateks
Puulane ja Tohtlane.
Seene all on Seene - Mikk,
habe seitse sülda pikk.*

*Kuldne vill on väiksel voonal,
juttu ajab takukoonal.
“Suri - muri,” lausub nõid
nõiasõnu nohinal,
puhub sajapäine lohe
tulekeeli kohinal.
Olgu püsti mägi ees,
mäele rühib vägimees.*

*Muinasjutul oma seadus:
kurjusest saab jagu headus.
Olgu kolli küüsis kole,
jutu lõpp on õnnelik.
Mudilaste jaoks ei ole
ükski muinaslugu pikk.
Muinasjutu imemaal
imeasju näha saab.*

*Muinasjutt, muistne jutt,
segamini naer ja nutt.
Sinirindne sinilind
siristades kutsub sind,
tsiri - tsiri - tsiri, tsiri - tsirr.*

Kasutatud kirjandus:

Mänd, H. (1986). Mis on muinasjutt? *Rohupäike* (lk 101–102). Tallinn: Eesti Raamat

Lisa 2. Elva Paisjärve õpperaja kaart

Lisa 3. Elva linna osaline kaart

Kaart pärineb Maa-ameti Kaardiserverist aadressil
<https://geoportaal.maaamet.ee/est/Kaardiserver-p2.html>,

sh Elva valla osa aadressilt:

https://xgis.maaamet.ee/xGIS/XGIS?app_id=ADS4&user_id=at&bbox=588595.16970547,6431478,679744.83029453,6482172&LANG=1,

Microsofti pilditöötluse tööriistadega on sellest välja lõigatud sobivas suuruses täpsemad osad ja kopeeritud.

Töö teostas Anita Tamm, kasutamiseks bakalaureusetöös.

Lisa 4. Elva Paisjärve õpperada – selgitus õpetajale

Elva Paisjärve õpperajale on koostatud õppematerjal, mille abil koolieelikute matku ja õppekäike planeerida ning teostada. Koostaja on teinud valiku erilaadilistest eesti muinasjuttudest kallakuga loomamuinasjuttude ja legendilaadsete muinasjuttude poole, kuid on esindatud ka imemuinasjutte. Lisatud on valik tegevusi ja mängu, mis seostuksid ümbrusega ja kujude aluseks olnud muinasjuttudega. Mängijate vanuseid ei ole eraldi välja toodud, kuna mängud on valitud arvestusega, et need sobivad 6–7-aastastele lastele. Mängu päritolu on toodud iga mängu all eraldi välja, ühest allikast pärinevate mängude puhul viimase mängu all.

Sõnaseletused on esitatud lisades koos lühendatud muinasjuttudega. Selgitamist vajavad sõnad on valitud lähtuvalt autori kogemusest ja eksperdina osalenud logopeedi nõuannetest. Sõnaseletuste aluseks on Eesti Keele Instituudi e-keelenõu lehekülg, aadressilt <http://kn.eki.ee/>, ja selgitused on kohandatud kontekstile. Käändsõnad on selgitustes antud algvormis, kuid pöördõnad muinasjutus kasutatud vormis, sest tüvemuutusest tingituna ei pruugi laps kasutatud vormi ja algvormi vahel seost näha.

Õpetaja valib selgitamiseks need sõnad, millega tema rühma lapsed veel tuttavad ei ole ja mis täidavad sõnavara rikastamise eesmärki. Kõiki esitatud sõnu ühekorraga kasutada ei soovita, kuid mõistmise seisukohalt olulisemad sõnad peaksid olema selgitatud juba eelnevalt lasteaias või enne jutu lugemist.

Peamised eesmärgid:

- looduse vaatlus (mets, järv, jõgi, niit, küngas, taimed, loomad, inimtegevuse jäljed);
- õpitud looduslike objektide nimetamine ja kirjeldamine (nt taimed, mets, aas, veekogud, loodusvarad, vee-elanikud, putukad, linnud, loomad), nende erinevuste ja sarnasuste leidmine;
- kunstiojektide vaatlus ja kirjeldamine;
- tutvumine Eesti rahvakultuuriga, sh muinasjuttude kuulamine, sõnavara laiendamine;
- liikumisvõimaluse pakkumine lastele, üldkehaline arendamine;
- omandatud õppekava osade meenutamine ja näitlikustamine.

Õpetaja kasutab rajal omal valikul muinasjutte ja tegevusi, lähtudes vajadusest ja püstitatud eesmärkidest.

Teemadele sobivaid muinasjutte ja tegevuspunktid:

Vesi, kalad – *Rebane varastab taadi kalad, Hunt püüab jääaugust kalu, Kaluri kimbatus* (lisad 10, 11, 12). Tegevuspunktid 2, 3, 4, 10.

Puud, mets – *Metsaisa ja metsaema* (lisa 13). Tegevuspunktid 1, 3, 4, 5, 10.

Metsloomad – *Rebane varastab taadi kalad, Hunt püüab jääaugust kalu, Metsaisa ja metsaema, Jänes ja külmataat* (lisad 10, 11, 13, 16). Tegevuspunktid 2, 5, 8.

Loodushoid, inimese mõju loodusele – *Metsaisa ja metsaema, Põhja konn* (lisad 13 ja 18). Tegevuspunktid 1, 4, 5, 10.

Inimlikud väärtused, tunded (nt petmine, omakasu, enesesäilitamise vajadus, ahnus, õiglane karistus, ülekohus, kodust väljaajamine, arusaamatu käitumine, tolerantsus, sallimine jne) – *Rebane varastab taadi kalad, Hunt püüab jääaugust kalu, Kahuri kimbatus, Vetevana heategu ja karistus, Metsaisa ja metsaema, Vaeslaps ja talutütar, Seenekuningas, Jänes ja külmataat, Kana ja prussakas, Põhja konn* (lisad 10–18). Tegevuspunktid 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9.

Linnud – *Metsaisa ja metsaema, Kana ja prussakas, Põhja konn* (lisad 13, 17, 18). Tegevuspunktid 1, 5 (teder, metsis), (selle järel *Kotkas*, mis on hetkel maha võetud), 9 (kodulinnud), 10 (imeline lennuvõime). Linnuvaatlus mujal rajal kuulmise järgi ja pesakohtade oletamiseks, vähemalt üks pesakast rajal.

Ülesanne lastele: Linnulaulu kuulamine – erinevate linnulaulude arvatav hulk, nähtud linnud. Tuua näiteid linnulaulu rahvapärastest tõlgendustest [nt vint: *siit-siit...* (Aas, 2009, lk 8–9)]. Kuuldud laule võib paluda lastel kuulmise järgi järgi laulda või sõnastada ja üles kirjutada (nt *tidididii, kr-kr, tjuu-tjuu, viit-liit...*). Linnulaulu põhjus, lindude tegevus erinevatel aastaaegadel. Linnupete – varahommikune eine; hommikul enne välja tööleminekut tuleb võtta kasvõi üks tükk leiba, et linnulaulu kuulmine enne sööki õnnetust ei ennustaks.

Putukad – *Kana ja prussakas* (lisa 17). Tegevuspunkt 9, putukate nägemisel.

Seened – *Seenekuningas* (lisa 15). Tegevuspunkt 7 või seente leidmisel.

Mets, aas, soo, veekogud, pinnavormid – jälgida maastiku muutumist matka jooksul.

Aastaaegade erinevused, ilmast tulenevad eripärad – Talv: *Rebane varastab taadi kalad, Hunt püüab jääaugust kalu, Jänes ja külmataat* (lisad 10, 16); kogu rajal vaadelda taimi, loomi.

Kasutatud kirjandus:

Eesti Keele Instituut (s.a.) e-keelenõu. Ühispäring keeleinfot sisaldavatest allikatest. Külastatud aadressil: <https://kn.eki.ee/>.

Tomingas, S., Villo, S.-A. (Koost) (2014). *Eesti mõistatuste, vanasõnade ja kõnekäändude kuldraamat* (lk 79). Tallinn: TEA.

Lisa 5. Õpetaja tööjuhend Elva paisjärve õpperajale minekuks

Käesolev valik lühendatud muinasjutte ja tegevusi on koostatud kasutamiseks Elva paisjärve õpperajal, et tekitada lastele emotsionaalse õppimise võimalus inspireerivas keskkonnas. Elva paisjärve õpperada on osa Elva Väikesest Väerajast, mis on tähistatud ja millel on palju erinevaid puust tahutud muinasjututegelaste kujusid. Väikesele väerajale pääseb erinevatest kohtadest. Raja algust tähistav värav asub Tartumaa Tervisespordikeskuse sissepääsu lähedal. Tihti kasutatakse võimalust alustada retke Elva raudteejaamast.

Käesolevasse töösse valitud osale Elva Väikesel Väerajal saab minna Vaikselt tänavalt Elva surnuaia poolt raudteejaama suunas liikuma hakates, ületades Lasketiiru tee koos kergliiklusteega ning pöörates esimeselt metsateelt paremale, paisjärve poole. (Võib ka Suure Karu kuju juurest.) Sealt juhib rada läbi metsa esimeste otsitavate kujudeni. Valitud rajaosa lõpp-punkt on Elva paisjärve Tervisespordikeskuse poolses otsas, Elva Ürgoru matkaraja alguse lähedal.

Kasuks tuleb õpetaja eelnev tutvumine rajaga, kuid materjal on püütud koostada selliselt, et see pole hädavajalik. Käesolevasse töösse on lisatud Elva paisjärve õpperaja kaart (lisa 2), samuti võib kasutada Elva Väikese Väeraja kaarti, kust on punktid võimalik leida kujude nimede järgi.

Käesolevas töös esitatakse lühendatult kümme eesti muinasjuttu rajal leiduvate kujude kohta ja valik mängu. Esitatud punktid, tegevused nendes ja muinasjutud on soovitusliku iseloomuga. Raja pikkus on koolieelikutele sobiv – ligikaudu 1,5 kilomeetrit, millele lisanduvad ka muud tegevused rajal. Õpetaja peaks tegema endale sobiva valiku vastavalt oma eesmärkidele. Tegevused on igas punktis seotud vaatlusega (nii looduslike kui inimkäte poolt loodud objektide vaatlusega) ja muinasjutu kuulamisega ning sellega seotud lõimitud tegevustega.

Eesmärgid raja läbimisel:

- laps tunneb ära ja kirjeldab kodukoha looduse objekte (taime, looma, eluta looduse objekti või looduskoosluse), nimetab nende iseloomulikke omadusi ja kirjeldab omavahelist seotust;
- laps nimetab loomi, kellele võiksid sobida elamiseks läbitavad kohad, kirjeldab neile iseloomulikke tegevusi ning keskkonnaga seotust;
- laps kirjeldab aastaajale iseloomulikke nähtusi looduses;
- laps mõistab inimese mõju loodusele, hoiab loodust;
- laps käitub sobivalt ja järgib ohutu liikumise reegleid matkal, on kaaslaste vastu sõbralik ja toetav, probleemide korral pöördub koheselt täiskasvanu poole;
- laps võtab osa ühistest tegevustest;
- laps kuulab muinasjuttu ja avaldab arvamust kuuldu kohta;
- laps selgitab uute sõnade tähendusi ja mõistab piltlikke väljendeid;
- laps orienteerub ruumis, moodustab hulkasid ja võrdleb objekte.

Liikumisel erinevate punktide vahel võib kasutada erinevaid viise:

- vaikselt liikumise ajal linnulaulu kuulamine, selle imiteerimine, sõnade pakkumine linnulaulu kirjeldamiseks;
- jook, loomakõnd, hanerida, kätest kinni hoides ussina looklemine, „pimeda” sõbra juhtimine (silmad kinni seotud või tagurpidikõnd ühel paarilistest, hiljem vahetus), hüpaksammuga, külgalopiga vm moel liikumine, puu tagant puu taha hiilimine jne.
- rivis laulmine.

See on jälle õpetaja otsus, mis tuleb teha oma lapsi tundes ja vastavalt ilmaoludele.

Lisa 6. Ettevalmistused enne rajale minekut

Õpetaja tegevus:

- raja punktidega tutvumine, teema valik, eesmärkide püstitamine;
- pakutud tegevuste hulgast sobivate valimine;
- valdkonna *Mina ja keskkond* nende teemade kordamine, millega rajal kokku puututakse;
- õpetaja valikul võib lasteaias eelnevalt tutvuda mõne muinasjutuga, et seda rajal lühidalt meenutada;
- juttudes ette tulevaid võõraste sõnade tutvustamine, kuid seda võib teha ka rajal;
- muinasjuttudes nimetatakse sageli väärismetalle (vask, hõbe, kuld) ning rauda, see annab võimaluse nende ja teiste metallidega tutvumiseks: päritolu (mõisteid *maavara*, *loodusvara*), välimus ja kasutamine (näidata ehteid, tarbeesemeid);
- rääkida loodusest kui väärtuslikust keskkonnast, looduses käitumisest, loodushoiust;
- vanemate teavitamine, nendelt nõusoleku saamine;
- joogi ja vahepala kaasavõtmine.

Vajalikud vahendid:

- valitud muinasjuttude väljaprintitud tekstid, tegevused ja mängud (soovitav suuremana ja seriifideta kirjatüübiga, et oleks õues kergem lugeda ning kiletatult) või elektrooniline vahend vajaliku sisuga (mitte unustada laadimist!);
- auhind parimatele jutustajatele (ise valmistatud medal vm) (lisa 6, punkt 2 *Hunt kaladega*);
- metsise ja tedre pildid – kas vaadelda eelnevalt lasteaias või võtta kaasa (lisa 9, punkt 5 *Metsaisa- Metsaema*);
- paelad või riideribad (lisa 7, punkt 3 *Kala*);
- mõõdulint või pikk pael (lisa 9, punkt 5 *Metsaisa- Metsaema*);
- mängudes tarvilikud vahendid on välja toodud ka mängude juures;
- putuka mulaaž;
- fotoaparaat laste teoste jäädvustamiseks;
- dramatiseeringuks (paberist) peakatted või muinasjututegelaste pildid arvestusega, et jätkub kõikidele lastele ja lamineeritud tekstilehed, sõnad lugemiseks (lisa 10, punkt 6 *Vaeslaps*);

Lisa 7. Tegevused punktis 1. Raja algus

Koha kirjeldus: metsatee algus. Soovitatav liikuda mööda teed natuke edasi, et juhuslik liiklusrada ei segaks vestlust. Puudest kasvavad enamasti eri vanuses männid ja kuused, esineb kadakat, üksikuid lehtpuid, põõsaid, näha on kände, metsaalust katab pehme sammal.

Õpetaja tegevus:

- teema teatamine: puud, mets (metsa eluring), loodushoid;
- eesmärgi teatamine: aktiivne puhkus, muinasjuttude kuulamine, õpitu meeldetuletamine ja uute teadmiste saamine loodusest, kaaslaste parem tundmine, esinemisvõimaluse pakkumine; märkamine, vaatlemine, uurimine, mõtlemine, järelduste tegemine;
- reeglite, eriti ohutusreeglite kordamine: õppida saab hästi, kui vaadata, kuulata, uurida, katsuda, mõelda ja meelde jätta. Vajalik on reeglitest kinni pidada, et kõigil oleks tore, nii on tegevusteks rohkem aega. Retkejuht teab ja ütleb, mida ja millal teha. Muredest tuleb õpetajale ja retkejuhile kohe teatada. Teekonnal tuleb hoida loodus puutumatuna, et järgmised rajale tulevad inimesed saaksid seda ka imetleda ja hästi puhata.

Vaatlus: kirjeldada puid ja leida erinevusi, võrrelda kõrgust, jämedust, oletada vanust.

Ülesanne: leida känd ja loendada aastaringe kännult, et saada teada puu vanus.

Tegevus: anda lastele lühike aeg, et teha esmane tutvus ümbrusega. **Märkus:** aja võib anda ka hiljem sobivas kohas.

- Palun leia endale

- mahakukkunud okste hulgast üks, mille tahaksid endaga teekonnale kaasa võtta / või

- üks ese loodusest, mille tahaksid tänasele teekonnale kaaslaseks võtta.

- Mille sina leidsid? Kust see pärit on? Millised puud siin kasvavad? Jne.

Metsatüüp: okas(puu)mets

Mängud: Mänd ja kuusk, männi- ja kuuseokkad, männi- ja kuusekäbi (Tõhk, 2011 j)

Eesmärk: kinnistada laste teadmisi okaspuudest, õpetada võrdlema kuuse- ja männiokaste pikkust ja asetust oksal ning käbide suurust ja kuju.

- Männiokkad on pikad ja asetsevad oksal kahekaupa. Mõlema käe sõrmedest jäetakse püsti Nimetissõrm ja Pikk-Peeter, moodustades V-kuju. Teised sõrmed on konksus. Kuuseokkad on lühikesed ja asetsevad ühekaupa oksal. Mõlema käe nimetissõrmed tõmmatakse konksu, teised sõrmed on rusikas.

- Männikäbi on jäme ja lühike. Ühe käe nimetissõrm ja põial ühendatakse ringikujuliselt omavahel. Kuusekäbi on peenike ja pikk. Mõlema käe nimetissõrmed ja põidlad ühendatakse.

- Mänd on pikajalgne käharpea. Tõustakse kikivarvule ja käed ühendatakse pea kohal ringikujuliselt kokku.

Kuusk on kolmnurkse kujuga. Käed ühendatakse pea kohal kolmnurkselt kokku. Vana kuuse oksad on tihedad ja ulatuvad maapinnani. Käed asetatakse sirgelt kolmnurkses asendis kehast veidi eemale. Laskutakse poolküüki, kuni näpuotsad puudutavad maad. Nii kinnitatakse mängu kaudu tõdemust, et kuuse oksad kasvavad puu tipus ülespoole ja allpool on maa poole kaldu.

Alguses teha mängu osad eraldi läbi, hiljem neid ühendades tekitab see suuremat elevust ja nõuab rohkem tähelepanu.

Tõhk, M. (autor, koost). (2011). *MÄNGUD JA TEGEVUSED, mis seotud puudega.*

Külastatud aadressil: <https://paliris.files.wordpress.com/2011/08/puudega-seotud-mc3a4ngud-ja-tegevused-kesklinna-lasteaed1.doc>.

Õpetaja sissejuhatus:

Me oleme juba palju uurinud ja teame nii mõndagi metsloomadest. Vaatame, mida me täna oma teekonnal märkame ning milliseid loomariigi ja taimeriigi esindajaid kohtame.

Meie esivanemad, kes Eestimaale elama tulid, ei teadnud loodusest neid asju, mida teame meie teiega. Nemad teadsid, mida võis loodusest süüa, kuidas sooja saada ja kus võis varitseda oht. Inimesed elasid loodusega kooskõlas ja teadsid palju selliseid tarkusi, mille meie oleme unustanud, kuna me ei vaja neid tarkusi oma igapäevaelus. Tookord olid metsad palju suuremad ja sügavamad ning käimiseks olid kitsad loomade tallatud rajad. Inimene pidi olema valvel ja ettevaatlik. Õhtuti tule juures istudes räägiti oma kohtumistest loomadega, kuidas neid üle kavaldada või nende kõrval tegutseda. Sellised jutud said iga jutustaja käest midagi lisaks ja nõnda tekkisidki muinasjutud, mida me tänagi kuuleme.

Praegu oleme me Elva Väikese Väeraja keskmisel osal, paisjärve ääres, ja te kuulete päris mitut loomamuinasjuttu, aga ka teistsuguseid muinasjutte.

Võib alustada luuletusega: *Mis on muinasjutt?* (Mänd, 1986, lk 101–102) (lisa 5).

Õpetaja: Muinasjuttude jutustamisel on abiks ühed toredad puust tegelased. Varsti te kohtute nendega. Palun kuulata ja paku, kes peale meie võib veel selles metsas olla. Kui olla väga vaikselt ja vaadata ning kuulata, siis võib mõndagi huvitavat märgata.

Ülesanne lastele: hiilida, kuulata ja vaadata ning leida üles mõni „metsloom“.

Lisa 8. Tegevused punktis 2 Kaval Rebane ja Hunt kaladega

Koha kirjeldus: metsaserv, paisjärve kaldapealne. Skulptuurid *Kaval rebane* ja *Hunt kaladega*.

Teemade valik: vesi, kalad, metsloomad, väärtused, aastaring.

Eesmärkide valik:

- kinnistada ja laiendada teadmisi metsloomadest, kaladest;
- teadvustada vee rolli looduses ja esinemise võimalusi;
- arutleda esineva käitumise üle, miks tegelased just nii käitusid, valikute tegemise vajadus ellujäämiseks;
- talvine elu metsas (looduses).

Kiita lapsi kujude leidmise eest ja küsida, keda nad näevad. Lasta lugeda oskajatel sildilt nime lugeda.

Vaatlus: Kujude materjal on puit, teostatud on need vigursaagimise ja kirvega tahumise ning peitliga vestmise teel; autoriteks Eesti puukujurid. Leida kujudelt loomade iseloomulikud tunnused – kuidas on neid märgata? Milliseid mõtteid, arvamusi tekitavad? Küsida kiskjate eluviisi, pesitsemise, toitumise kohta.

Vaadelda võiks ka antud koha loodust: (pais)järve kallas, mets. Kas selles kohas oleks loomadel võimalik elada? Milliseid loomi võiks ümbruskonnas olla? Siis on aeg jutustada lugu, mis juhtus kord talvel külmaga.

Õpetaja jutustab või loeb esimese muinasjutu *Rebane varastab taadi kalad*.

Rebane varastab taadi kalad (Särgava, 2004 j)

Kord talvel sõitis taat hobusega kodu poole, järvest püütud kalasaak reepäral. Seda nägi rebane, kellel hakkas suu vett jooksuma. Rebane jooksis läbi metsa taadi teele ette, heitis pikali maha ning teeskles surnut.

Taat jättis hobuse seisma ja viskas rebase ree peale kalade juurde. Ta arvas, et leidis eidele kena kasukakrae. Nüüd sõitis taat edasi, rebane aga hakkas kalu reest välja viskama. Lõpuks hüppas ka ise maha, korjas kalad kokku ja viis oma koopasse.

Kui taat koju jõudis, läks ta kohe tuppa ja saatis eide ree pealt kalu ära tooma. Taat ütles eidele, et leidis talle kena kasukakrae. Kui eit õuest tühja ree leidis, sai ta taadi peale vihaseks. Aga mida taat nüüd enam teha sai.

Rebasel oli tükiks ajaks nälg peletatud.

Sõnade selgitused:

regi – kahel jalasel libisev harilikult hobusega veetav veo- ja sõiduriist, kasutatakse talvel reepära – ree tagumine osa

hakkas suu vett jooksuma – tekkis söögiisu

kasukakrae – loomanahast tehtud soe krae kasukal või talvemantlil

nälg oli peletatud – kõht sai täis ja toitu jätkus

Küsimused: Kuidas lapsed teksti mõistsid, ja teemast lähtudes laste teadmisi ja suhtumist. Nt: Kes olid selles muinasjutus tegelased? Mitu tegelast oli? Kes oli rõõmus? Kas oled näinud loomanahast kraed? Keda veeti ninapidi (peteti)? Miks eit vihastus?

Ka hunt kannatas tühja kõhtu: **õpetaja jutustab** või loeb teise muinasjutu *Hunt püüab jääaugust kala*.

Märkus õpetajale: soovi korral võib paluda lastel 3-4-listes gruppides edasi jutustada kohast, kus hunt saba vette pistis, ja panna välja auhind parimatele jutustajatele. Kuna kunstnik on voolinud hundi koos kaladega saba küljes, võib jutu lõpp originaalist erineda. See annab lastele võimaluse koostööks ja esinemiseks. Parimatele jutustajatele võib anda muinasjutuvestja medali (nt õpetaja ise valmistab).

Hunt püüab jääaugust kalu (Särgava, 2004 j)

Ühel talvapäeval ajas nälg hundi metsa luusima. Hunt nägi rebast kala söömas ja tahtis ka kalu. Rebane aga enda omi ei andnud, vaid õpetas hunti: „Mine järve äärde ja pista saba jääauku, kalad tulevad ise sulle saba külge.“

Hunt ei uskunud algul rebast, aga nälg ja rebase magus jutt ajasid ta pea segi. Koos mindi järvele, kus oli külarahva poolt tehtud jääauk. Hunt pistis saba jääauku ja jäi ootama. Rebane ei lubanud tal saba liigutada, sest siis ei tulevat kalad saba külge. Aga liiga ahneks ei lubanud ta hundil ka minna. Hunt istus ja ootas, kuni tundis, et saba muutus raskemaks. Ta mõtles, et istub veel natuke, siis saab rohkem kalu. Kuna õues oli aga kange külm, hakkas jääauk kinni külmuma.

Rebane läks samal ajal külla nuuskima. Kui inimesed reinuvaderit märkasid, hakkasid nad koerte ja toigastega teda taga ajama. Kaval rebane jooksis jääaugust mööda ja nüüd nägid tagaajajad ka hunti. Hunt püüdis küll enda saba jääaugust lahti tõmmata, aga ei jaksanud. Külarahvas pahandas, et hunt solgib nende vett ning hakkas hunti toigastega materdama.

Suure ehmatusega tõmbas hunt end jääaugust lahti, aga saba jäi maha. Kiiruga jooksis vaene hallivatimees metsa. Ta pidi palju vaeva nägema, et koertest lahti saada ja lõpuks oma haavu lakkuma pääseda.

Sõnade selgitused:

luusima – sihitult, kiirustamata ringi kõndima või jalutama
magus jutt – meelitamine
ajas pea segi – ajas segadusse
külarahvas – külas elavad inimesed
ahne – soovib endale võimalikult palju
kange külm – ilm on väga külm
nuuskima – nuusutades lõhna järgi otsima (harilikult looma kohta)
reinu vader – rebane
toigas – kepp, suur oks
vett solkima – vett ära rikkuma, prahti ja mustust vette ajama, reostama
materdama – kepi (või muu esemega) peksma, taguma, hoope andma.
hallivatimees – hunt
haavu lakkuma – otsene tähendus: levinud arvamuse kohaselt loom ravib ennast nii;
kaudne tähendus – õnnetusest toibuma, end ravima

Küsimused kuuldu põhjal. Lapsed avaldavad oma arvamust rebase ja hundi käitumise üle.).
Küsida, milliseid uusi või võõraid sõnu nad kuulsid, vajadusel selgitada nende tähendusi.

Mäng: Rebane ja hiired (HARED, 2013. *Mängud Viru rabas ja Rakvere tammikus*)

Osavõtjaid paarisarv. Üks mängijatest määratakse juhtmängijaks – rebaseks. Rebane asub väljaspool märgistatud mänguväljaku piire.

Ülejäänud mängijad – hiired – on väljakul vabalt laiali. Algussignaali järel hakkavad hiired vabalt väljakul ringi sibama.

Mängujuhi hüüde järel: „Rebane tuleb!“ peab iga hiir leidma endale paarilise, tal käest kinni võtma ja maha kükitama. Üksikuks jäänud hiirt hakkab rebane püüdma. Kui Rebane saab hiire kätte, vahetavad nad rollid ja mäng kordub. Võib mängida ka nii, et mängujuht määrab alati uue rebase tabamata mängijate hulgast.

Kasutatud kirjandus:

Langemets, M., Tiits, M., Valdre, T., Veski, L., Viks, Ü., ja Voll, P. (Toim). (2009). *Eesti keele seletav sõnaraamat*. 6.kd, 2.tr. Külastatud aadressil: <https://www.eki.ee/dict/ekss/>.

Koolitus- ja Nõustamiskeskus HARED (2013). *Looduse aastaring Lääne-Virumaal. III moodul „Suvi“*. *Mängud Viru rabas ja Rakvere tammikus*. Külastatud aadressil: <https://aastaringis.files.wordpress.com/2013/06/mc3a4ngud-viru-rabas-ja-rakvere-tammikus.pdf>.

Särgava, E. (2004). Hunt püüab jääaugust kalu. E. Raud (Koost), *Tark mees taskus* (lk 259–262). Tallinn: Sinisukk.

Särgava, E. (2004). Rebane varastab taadi kalad. E. Raud (Koost), *Tark mees taskus*, (lk 257–258). Tallinn: Sinisukk.

Lisa 9 . Tegevused punktis 3 Kala

NB! Mõistatusi kasutada varem, enne kui kuju näha on!(Tomingas, &Villo, 2014, lk 79)

Kes ei pane magades silmi kinni?

Märg ja külm ta eluase,

kinni võtta end ei lase,

pole jalgu ega tiibu,

kiiresti ta ringi liigub?

Keha märg tal päeval, ööl,

lõbusalt ta sulpsu lööb,

sabaga ta juhib käike,

olla võib nii suur kui väike? Vastus: kala.

Koha kirjeldus: kaldapealsel mööda rada edasi liikudes: skulptuur *Kala*.

Teemad: vesi, kalad, inimlikud väärtused.

Eesmärgid:

- teadmiste kordamine ja laiendamine vees elavate olendite (kalad, konnad, putukad) kohta, kalade tundmine;
- arutlemine, kuidas käituda väljapääsmatuna näivas olukorras, mis on julgus, tasakaalukus.

Kuju vaatlemine: kehakuju, suurus, iseloomulikud tunnused.

Lastele võib öelda, et hundi kalapüük ebaõnnestus, kuid lapsed võivad sellest hoolimata kalu püüda ja alustada mänguga.

Mängud:

- Kiisamäng (Kalamees, 1973 j, lk 90)

Lapsed seisavad ringis, käed ees, peopesad üleval. „Kalamees” seisab ringi keskel, ütleb: „Püüan kiisku ööd ja päevad, ei saa kiisapojakest.” Samal ajal liigub ta mööda ringjoont edasi, liigutades käsi teiste mängijate käte kohal ja annab ringis seisjale laksu viimasel rõhulisel silbil „-kest”. Kes ei jõua käsi eest ära tõmmata, jääb uueks kalameheks. Osavamate mängijate puhul võib kalamees ootamatult suunda muuta.

Kalamees, A. (1973). Kiisamäng (Rõuge). Eesti rahvamänge, (lk 90). Tallinn: Eesti Raamat.

- Kalade matemaatika (koost Tamm, A)

Ümbrusest kogutakse looduslikke esemeid (puupulgad, käbid, lehed vm). Mängujuht teatab, et leitud esemed on kalad. Püütakse leida, millisele kalale võivad esemed sarnaneda (näiteks pikem ja jämedam pulk on haug, pisike ja peenike on kiisk, vahtraleht on latikas või lest jne).

Tegevused „kaladega”:

-hulkadesse jaotamine, suuruste/pikkuste võrdlemine, järjestamine, erinevad tehted;

-käbidest koostatakse erinevaid kujundeid (ring, ruut, kolmnurk) ja nimetatakse nende tunnuseid; lõpuks tehakse selle sisse tehakse „kaladest” pilt;

-tähelepanu kontroll – mängijad (või üks mängija) pööravad selja ja pildil tehakse üks või mitu muudatus(t). Ümber pöörates tuleb ühel mängijal nimetada, mis muutus; teised ei tohi ette öelda.

-Liikumiseks võivad lapsed oma „kalad” metsa alla tagasi proovida visata, näiteks „toita rebast” (puukändu). Selle tegevuse käigus selgub, et raskemad esemed lendavad kaugemale ja kergemad liuglevad. Mängijad võrdlevad omavahel viskekaugust ja -täpsust. Tuleb jälgida, et tegevus on lastele ohutu (piisavad vahed, järjekorras, paarikaupa vm) ja ei tehtaks liiga elusloodusele.

- Rebase kalapüük (kohandatud, allikas teadmata)

Vahendid: riideribad, paelad vmt.

Kullimäng piiratud alal, et leida kõige osavam „rebane”, kes püüab kõige rohkem „kalu”.

Mängu käik: mängijate hulgast valitakse üks või kaks püüdjat: „rebast”. Ülejäänud mängijad on „kalad”. Iga „kala” kinnitab selja taha vöö vahele (paksemate õueriiete puhul ka krae vahele) riideriba – „saba”. Püüdja eesmärk on kätte saada võimalikult palju riideribasid. Reegel: „Kalad” ei tohi oma „sabast” kinni hoida. Kinnipüütud mängijad lähevad mängust välja.

Mäng lõpeb, kui kõik kalad on kinni püütud või mängujuhi märguande peale. Kahe püüdja korral „sabad” loendada ja võrrelda püütud koguseid.

Õpetaja: meil läks kalapüük hästi korda, aga mõnikord juhtub ka teistsuguseid lugusid.

Õpetaja jutustab või loeb muinasjutu Kaluri kimbatus. Jutustamise ajal võib näidata kalale (skulptuurile) ja lasta lastel aerutamise liigutusi kaasa teha. Pärast jutustamist küsida laste arvamusi muinasjutus juhtunu kohta.

Kaluri kimbatu (Kõrv, 2004 j)

Kord läks mees jaanipäeva hommikul kalale. Ta sõudis lootsikuga järvele ning püüdis päeva jooksul päris mitu kala. Lõpuks tõmbas mees veest välja piraka haugi. Haugil oli imelik saba – viltune, justkui maha raiutud. Kuna rohkem kalu enam õnge otsa ei näkanud, otsustas mees koju minna ning hakkas paadiga kalda poole sõudma.

Ta laskis hoolega aerudel käia, aga kaldale lähemale ei jõudnud. Tundus, et kallas jäi hoopis kaugemale. „Imelik,” mõtles mees. Ta puhkas natuke ja sõudis jälle, kuni mõistis lõpuks, et paat ei liigu paigast. Nüüd hakkas mees hirmu tundma. Ta istus väsinult paadis ja mõtles, mida teha.

Äkki kostus veest justkui karja kutsumist ja üks hääl küsis: „Kas kõik on kodus?“. Teine hääl vastas: „Teised kõik on, ainult tõlpsaba sikk on puudu!“ Mees mõtles, et võib-olla otsitakse seda viltuse sabaga haugi, kes tal paadis oli. Ta viskas kala vette tagasi. Haug ujus kohe minema ja peagi kuulis mees, kuidas hääl vees ütles: „Näe nüüd, kuidas vana tõlpsaba sikk tuleb keereldes kodu poole, nõnda et tee tolma!“ Seejärel jäi kõik vaikseks.

Kui mees nüüd uuesti sõudma hakkas, jõudis ta paari aerutõmbega kaldale.

Sõnade selgitused:

lootsik – väike paat

sõudma – vees aerudega tõmbama

aer, mõla – puust tehtud labidasarnane vahend paadi liikumapanekuks vees

pirakas – hästi suur

ei näkanud – kala ei jäänud õnge otsa

laskis aerudel käia – tõmbas vees aerudega kiiresti ja tugevalt

karja kutsumine – mingi häälitsuse või hüüdega loomi ja linde enda juurde kutsuma, näiteks: vissi-vissi-vissi, kotsu- kotsu, tibu-tibu jne.

tõlpsaba – lühikeseks lõigatud sabaga

tuleb keereldes, nii et tee tolma – (piltlik väljend) liikus kiiresti, hoogsalt, jõuliselt

paari aerutõmbega – kergelt, ilma vaevata

Kasutatud kirjandus:

Kõrv, J. (2004). Kaluri kimbatu. E. Raud (Koost), *Tark mees taskus*, (lk 115–117). Tallinn: Sinisukk.

Langemets, M., Tiits, M., Valdre, T., Veski, L., Viks, Ü., ja Voll, P. (Toim). (2009). *Eesti keele seletav sõnaraamat*. 6.kd, 2.tr. Külastatud aadressil: <https://www.eki.ee/dict/ekss>.

Lisa 10. Tegevused punktis 4 Vetevana

Koha kirjeldus: *Vetevana kuju.* Mets läheb üle lagendikuks, mida võib kasutada mänguplatsina, puhkamiseks on istumiskoht katusealusega (sobib ka toidupausiks), jõekäär, sild üle tammi, muutub taimestik, on lehtpuid. Jõekäärus on näha kopra näritud puid, kasvab pilliroog.

Teemad: puud, mets, veekogud, erinevad pinnavormid, loodushoid, erinevad väärtused.

Eesmärgid:

- laps tunneb ära või tutvub lehtpuudega, mõistetega *segamets*, *aas/niit*, *jõeluht*;
- laps näeb muudetud maastikku (jõeorgu paisutatud järv) ja inimtegevuse mõjusid loodusele;
- laps nimetab, milliseid veekogusid näeb ja nimetab veega seotud elusolendeid (kalad, kahepaiksed, veeloomad ja linnud, putukad);
- laps mõistab sõnu *ausus* ja *ahnus*, teab, mida tähendab *õiglane tasu*.

Vaatlus: Ümbruse vaatlus enne pervest alla laskumist: pinnavormide muutus, erinevad veekogud, inimese roll maastiku kujundamisel (tammi ehitamine, vee paisutamine). Milliseid loodusvarasid näeme siin? (vesi, roheline) Kas nende hulgas on ka maavarasid? (liiv)

Mõistatusi (Tomingas, & Villo, 2014, lk 79): *Palki jõuab kanda, aga nõela ei jõua kanda?* (Vesi)

Kaks venda vahivad vette, ei saa ilmaski teineteist kätte? (Jõe kaldad)

Kes kannab koormat üle jõe, ise ei liigu paigast? (Sild)

Tuulise ilmaga: *Põder jookseb üle põllu, jalad maha ei puutu?* (Tuul)

Vetevana kuju vaatlus: Keda me siin näeme? Mida sa arvad? Miks? Vaatame, kuidas on kunstnik teda volinud.

Õpetaja jutustab või loeb neljanda muinasjutu *Vetevana heategu ja karistus*.

Vetevana heategu ja karistus (Kõrv, 2004 j)

Ühel päeval saatis peremees sulase järve kaldale puid raiuma. Sulane tegi hoolega tööd, kui äkki lendas kirves varre otsast ära ja kukkus vette. Mees otsis tükk aega kirvest veest taga, aga ei leidnud. Viimaks läks ta peremehele oma muret kurtma. See oli aga ihne mees, kellel oli kahju, et oma kirvest ilma jäi.

Peremees käskis sulasel tagasi järve äärde minna ja töö ära teha, muidu jätab vaese mehe palgast ilma. Sulasel oli aga pere, keda oli vaja toita. Meheke läks tagasi järve äärde ning kõndis kurvalt kaldal ringi.

Järsku tõusis veest üks pea ja küsis, mis mehel viga on. Sulane rääkis, mis temaga juhtunud oli ja kurvastas, et õhtul jääb tema pere söömata. Vetevana, sest tema see oli, sukeldus ja tõi veest välja vaskse kirve. Ta küsis mehelt, et kas see on tema oma. Mees vastas, et ei ole. Vetevana sukeldus uuesti ja tõi veest välja hõbedase kirve. Sedagi ei tunnistanud sulane enda omaks. Samamoodi eivõtnud sulane vastu ka kuldset kirvest mitte. Neljandal korral tõi vetevana veest välja rauast kirve. Nüüd sulane rõõmustas ja tänas vanakest abi eest. Vetevana jättis ka kõik teised kirved sulasele kingituseks.

Kui sulane õhtul juhtunust peremehele rääkis, oli see kade. Ta pani hommikul kolm kirvest nõrgalt varre otsa ja läks järve kaldale puid raiuma. Laskis siis kõik kolm kirvest vette kukkuda ja jäi ootama. Jällegi tuli vetevana ja tõi järve põhjast kolm kuldset kirvest. Peremees tunnistas need omaks ja tahtis kirved hea meelega vastu võtta. Siis aga lõi järv kõvasti kohisema ja vesi lainetama. Häbiga põgenes peremees järve äärest minema ega julgenud enam kunagi tagasi minna.

Sulane müüs saadud kirved laadal maha, sai nende eest hulga raha ja elas oma perega rõõmsalt edasi.

Sõnade selgitused:

*sulane – mees, kes teeb talus tasu eest tööd
puid raiuma – kirvega puid tükeldama
muret kurtma – oma õnnetusest või murest rääkima
ihne – kade, ei soovi teistega oma asju jagada
sukelduma – vee alla ujuma
vaskne – vasest tehtud või punakaskuldne
hõbedane – hõbedast tehtud, hõbeda värvi
kuldne – kullast tehtud, erekollane
laat – suur müügikoht, kus on palju müüjaid*

Mängud:

- Vetevana käsib (Kalamees, 1973 j)

Vetevana on veekogude valitseja – talle alluvad kõik vee-elanikud: kalad, konnad ja teised.

Mängijad seisavad viirgu, „Vetevana” nende ette. Kui „vetevana” ütleb: „Vetevana käsib: uimed püsti!”; „Vetevana käsib: pööra ümber!” tõstavad mängijad käed üles või keeravad 180°, st täidavad käsku. Käsklust: „Uju ringi!” ei tohi täita, sest puuduvad sõnad „Vetevana käsib”. Võib mängida pandilunastamise mänguna või nii, et eksijad lahkuvad mängust. Käsklusi tuleb anda kiiresti üksteise järel, et mängijaid segadusse ajada. Viimane mängija saab uueks „Vetevanaks”.

- Maa, vesi, õhk, tuli (Mänd, 2005)

Eesmärgid: arendada tähelepanu ja reageerimiskiirust, õppida lindude, imetajate ja kalade nimetusi.

Vahend: Pall (pehme mänguasi). NB! Palli ei pea kaasa võtma, sest kalamängus kasutatud riideribad saab kokku kerida ja valmistada vajaliku mänguvahendi. Reegel: eksija annab pandi või läheb mängust välja.

Lapsed seisavad ringis. Mängujuht on ringi keskel palliga. Mängujuht viskab ühele lapsele pall ja lausub ühe sõnadest „vesi”, „tuli”, „maa”, „õhk“. Laps, kellele pall visati, peab selle kinni püüdma ja kohe tagasi viskama, öeldes seejuures vastavalt linnu, looma, kala nime või vaikides palli kinni püüdma, palli pea kohal hoides tegema täispöörde ja palli tagasi viskama.

- Täiendussõna (Raudkats, 1927, viidatud Külmallik, 2010 j)

Mängijad seisavad ringis. Üks mängijatest viskab teisele mõne pehme eseme (nt kokkuseotud sall, pall vms), nimetades sealjuures mõne lihtsa nimisõna. See, kellele pall heideti, peab nimetama kohe mõne teise nimisõna, mis sobib kokku liita esimesega (nt mets-loom, kuld-nokk, vesi-ratas jne). Silmas pidades asjaolu, et sarnaste, täiesti muutumatult üksteisega liituvate sõnade tagavara on väike, võib lubada mängijal, kes peab nimetama täiendussõna, käänata esimest sõna (nt kuuse-käbi, laulu-lind jne). Niipea kui liitsõna on nimetatud, visatakse pall edasi mõnele teisele mängijale, nimetades jälle nimisõna, mida see peab täiendama. Kes vastusega viivitab või nimetab sõna, mis ei sobi ühte antud sõnaga, peab andma pandi või kõrvale astuma.

Variatsioon 1. Palli edasi visates öeldakse enda poolt lisatud sõna, millele peab järgmine leidma täienduse (näit. lisati lumele laud ja edasi saadetakse sõna laud).

Variatsioon 2: mängu mängitakse silpidega (nt. ka-ru, mu-na jne).

- Vette – kaldale (Ugaste, 2010)

Eesmärk: süvendada oskust eristada kuuldud sõnas hääliku pikkust (lühike – pikk).

Vajalikud vahendid: Nöör, looduses joone tõmbamine või loodusliku piiri leidmine, nt muru ja teeraja piir.

Lapsed seisavad nööri/joone taga. Õpetaja ütleb esmalt hääliku ja siis sõna. Kui sõna on lühike, jäävad lapsed paigale – kaldale. Kui häälik esineb pikemalt, siis lapsed hüppavad üle nööri/joone – vette. Algul eristatakse täishäälikute, hiljem ka kaashäälikute pikkust.

- Jooksu perest alla valmistab lastele palju rõõmu. **Tähelepanu!** Eelnevalt leppida kokku täpsed piirid, kuhuni joosta tohib. Jõekallas on lahtine.

Võib teha pausi söömiseks-joomiseks, on olemas prügikast ja WC.

Vaatlus (pärast mängu ja väikest pausi):

Jõgi teeb käänaku, teisel kaldal paistavad kopra näritud puud. Taimestik muutub – vee- ja kaldataimed, lehtpuud; niit, jõeluht (nagu R. Kamseni sõnadega ukraina rahvalaulus: ...*laial luhal säravad jää ja ...*).

Õpetaja: Vanasti tehti või tegid lapsed ise mänguasju looduslikest vahenditest, proovime meie ka.

Meisterdamine: Kuluheinast sidumisvahendi keerutamine ja pulga- või heinanuku valmistamine (võib lõngakera kaasa võtta juhuks, kui midagi ebaõnnestub või kasutada eelmises punktis kasutatud riideriba, „saba”) mähkides või sidudes – lapse vaba fantaasia põhjal. **Märkus:** kuluheina saab kasutada kevadel enne värske heina kasvamist.

Tähelepanu! Mitte tõmmata palja käega. Märja ilmaga on soovitatav meisterdamise vahele jätta ja piirduda hiljem looduspildiga Seenekuningale või teha nukku lasteaias.

Kasutatud kirjandus:

Kalamees, A. (1973). Pealik käskis (Tartu). *Eesti rahvamänge*. (lk 96). Tallinn: Eesti Raamat.

Kamsen, R. (2013). *Kodukoppel*. Tallinn: Tiritamm.

Kõrv, J. (2004). Vetevana heategu ja karistus. E. Raud (Koost), *Tark mees taskus*, (lk 120–122). Tallinn: Sinisukk.

Mänd, M. (Koost.) (2005). *Mänge siit ja sealt* (lk 8). Tallinn: ILO.

Tomingas, S., & Villo, S.-A. (2014). *Eesti mõistatuste, vanasõnade ja kõnekäändude kuldraamat* (lk 79). Tallinn: TEA.

Raudkats, A. (1927, viidatud Külmallik, 2010 j). *Mängud VI. Seltskondlikud mängud*. Tallinn: Ühiselu . Külmallik, E. (Koost.) (2010). *Mängud õpilastele*. Tallinna KKA. Külastatud aadressil:

https://www.hyria.fi/files/.../Tln_KKA_Mangude_kogumik_6pilastele_COBWEB.doc.

Ugaste, A. (koost) (2010). *Mängime ja õpime*, lk 34. Tallinn: TEA.

Lisa 11. Tegevused punktis 5 Metsaisa-Metsaema

Koha kirjeldus: silla ületamise järel on väike üsna järsk tõus ja üleval vasakul *Metsaisa-Metsaema* kuju. Okaspuudele on lisandunud ka lehtpuud.

Teemad: metsloomad (sh linnud), looduse ja inimese suhe, väärtused.

Eesmärgid:

- laps teab, millised värvused paistavad looduses hästi silma ja millised aitavad metsas paremini varjuda;
- laps teab, et metsas elavad metsis ja teder – metsalinnud, keda varem jahiti, aga kes praegu on looduskaitse all;
- laps osaleb arutelus jahipidamise üle;
- laps teab, et head tasutakse heaga ja pahateod saavad karistada;
- laps mõistab erinevaid tundeid ja käitumisviise (näiteks pahameel, hirm, halastus, abivalmidus, lahkus, tänulikkus).

Selgitamist vajavad sõnad: *metsis, teder, uluk, looduskaitse.*

Vaatlus: *Metsaisa ja Metsaema* kuju.

Kuju on küll nähtaval, kuid võib tee järsu paremale pöördumise tõttu märkamata jääda, siin on õpetajal hea võimalus jälgida, kui tähelepanelikud lapsed on. Tegelased asuvad ühe kuju erinevatel külgedel. Leida, mis on sellel kujul huvitavat, erinevat ja keda on kujutatud. Tuletada meelde, milliste metsloomadega juba kohtuti. Jutustada, et nemad ongi Metsaisa lapsed, kelle eest Metsaisa hoolt kannab (*Metsaisa – eesti rahvaloomingus metsa kaitsja, metsavaim.*) Metsaema käest paluti seene- ja marjasaaki ning pärast tänati.

Metsapalve (Rekkaro, 1996)

*Tere, sina seenemetsa,
tere, meie marjametsa!
Anna pisut palujale,
kröömikene küsijale.
Ära keela virgale!
Olen sinu sõbrake*

Metsatänu (Rekkaro, 1996)

*Aitäh, metsataadike! (metsaisake)
Aitäh, murueideke! (metsaemake)
Paluja sai palju,
küsija sai küllalt,
laisale jäi tühi kott.*

Mäng:

- Metsarada (HARED, 2013a, *Mängud Viru ...*)

Vahendid: inimese poolt valmistatud esemed – kuni 15

Eesmärk: tutvustada kaitsevärvuse efekti looduses. Osavõtjaid 1-12. Valige umbes 15 m pikkune rajalõik ja paigutage selle lähedusse 10-15 inimeste poolt tehtud eset. Mõned neist peaksid hästi silma torkama, teised ümbrusega kokku sulama. Ärge mängijatele öelge, kui palju esemeid te ära peitsite.

Lapsed kõnnivad ükshaaval mööda rada, püüdes tähele panna, kuid mitte osutada ega üles korjata esemeid, mis te olete sinna peitnud. Raja lõpus sosistab igaüks neist teile kõrva sisse, mitut eset nad märkasid. Kui keegi ei näinud kõiki esemeid, öelge, mis oli parim tulemus, kuid lisage, et osa on veel leidmata, ja alustage mängu otsast peale.

Lõpetage mäng vestlusega, kuidas varjevärvus aitab loomadel end varjata, ning otsige varjevärvusega röövikuid, ämblikke jms.

Loomade kaitsevärvid aitavad neil vaenlaste eest peituda ja saakloomadele märkamatuks jääda. Metsa minnes soovitatakse riietuda heledatesse ja eredavärvilistesse riietesse, et üksteist paremini näha.

Õpetaja jutustab või loeb muinasjutu *Metsaisa ja metsaema*.

Metsaisa ja metsaema (Jakobson, 1974 j)

Ühel hommikul kaebas perenaine peremehele, et rebane on kanalast väga palju linde varastanud. Ta palus mehel metsa minna ja rebane maha lasta. Läkski peremees püssiga metsa ja leidis rebase uru sissepääsu juurest. Mees laskis rebase maha ja viskas endale üle õla. Kõndis siis metsas edasi, äkki nägi tedrekana tibudega. Tahtis neid püssiga lasta, aga siis mõtles, et tibud on veel väikesed, las kasvavad. Mees läks edasi. Varsti märkas ta vigase tiivaga metsist, kuid jättis sellegi laskmata ja läks edasi kodu poole.

Järsku nägi mees puude vahel mingit imelikku looma: oli nagu hirv, aga polnud ka, oli nagu põder, aga polnud ka. Uudishimust hakkas mees looma jälitama, kuid varsti kadus see puude vahele. Ümbrus oli mehele äkki võõras ning ta mõistis, et on eksinud. Küll otsis mees metsast väljapääsu, kuid ei leidnud. Kui pimenes, istus mees ohatel kannule. Äkki paistis eemal valguskilluke. Mees astus valguse poole ja jõudis suure vanaaegse majani. Ta nägi, et uks oli lahti ning astus majja sisse. Seal nägi ta vanapaari laua ääres istumas.

Metsaisa teretas teda ja ütles, et teab, mis juhtus rebase, tedrepoegade ja metsisega. Ta tänas meest, et see tema linnukesi säästis ning ütles, et rebane oligi oma palga ära teeninud, sest läks ülekäte. Metsaema tõi toidu lauale ja kutsus meest sööma. Laual oli palju

metsaande: õunu, marju ja seeni. Joogiks oli kasetohust kapas maitsev kasemahl. Pärast söömist anti mehele magamisase, kus ta kohe uinus.

Hommikul juhatas metsavana mehe metsaservale. Metsaema pistis talle pihku kasetohust karbikese ja palus selle oma naisele viia. Mees tänas metsaema. Koju jõudes andis ta karbikese naisele. Naine oli aga pahuras tujus. Nähes karbikeses kolme kuivanud seemnekest, viskas ta need koos karbiga aknast välja. Sügiseks kasvasid seemnetest kolm õunapuud, mis magusaid õunu kandma hakkasid. Karbikesest aga kasvas kena kasepuu.

Sõnade selgitused:

urg – maa sees või millegi all olev väiksem koobas, mida loom kasutab oma pesapaigana.

tedrekana, metsis, mõtus – metsas elavad linnud

rada – inimeste või loomade poolt tallatud kitsas tee

känd – mahalõigatud või murdunud puust alles jäänud lühike tüveosa puujuurtel

säästis – jättis alles, hoidis alles

metsaisa – eesti rahvajuttudes metsavaim, metsa kaitsja; metsaema – tema naine, metsavaim oli oma palga ära teeninud – oli oma tegude ja käitumisega karistust väärt

läks ülekäte – oliulakas, ei kuulunud sõna

kasetoht – kasekoore pealmine korgistunud valgete kihtidena eraldatav osa.

kapp – puust tehtud jooginõu

pahur – pahane, halvas tujus

Küsimused: Milline on laste arvamus kuuldu kohta ja põhjendada erinevate tegelaste seisukohti. (Rebane, perenaine, peremees, linnud, metsavanad.) Vestelda jahipidamisest, küsida laste arvamusi teema kohta (rebase karistamine, vajadus toituda). Paluda kirjeldada metsaisa riietust – kuidas ta puude vahele sai „kaduda”? (Looduslikud materjalid, käsitöö.) Võrrelda tänapäevaste riietega. Mis võis põhjustada perenaise pahurust?

Muinasjutus kasvasid õunapuud ühe suvega seemnest vilja kandma. Küsida lastelt nende kogemuste kohta taimede kasvatamisel.

Lasta lastel fantaseerida metsavanaga kohtumise üle – mis oleks, kui...?

Mäng:

- Ma lähen jahile (koost Külmallik, tlk Kannel, 2010)

Mängijad seisavad ringis. Üks alustab mängu ja ütleb: „Ma lähen jahile ja võtan kaasa apelsini.“ Järgmine mängija kordab öeldut ja lisab sinna midagi uut, mis algab järgmise tähega tähestikust. Näiteks: „Ma lähen jahile ja võtan kaasa apelsini ning banaani.“ Nii jätkatakse, kuni ühele mängijale ei tule meelde, mida ta kaasa võtab.

Variant 1: see laps langeb mängust välja.

Variant 2: kaaslased aitavad meelde tuletada eespool öeldut ja laps lisab omapoolse asja, mida ta kaasa võtab.

NB! Enne mängu alustamist kokku leppida, kas kaasa võetakse ainult neid asju, mida tõesti jahil võib vaja minna, või võib öelda igasuguseid asju. Teise variandi puhul võib lisada ka põhjenduse, miks just see asi ja mida ta selle asjaga jahil teeks.

Vaatlus: Milliseid puid sa siin märkad? Mis sa arvad, kas see mets on noor või vana? Miks? Vaata palun üles, mida sa näed?

Õpetajal on võimalus alustada hoopis puude ja metsaga seotud **vaatluse ja mängudega**, et oleks muinasjuttu kergem mõista. (Mänge *Tunne puid*, *Jookse õige puuni* ning *Pikkus ja ümbermõõt* võib mängida ka teistes raja punktides.)

Mängud:

- Tunne puid (HARED, 2013b, Looduse aastaring...)

See mäng sisaldab nii liikumist kui ka puude tundmist. Mängujuht ütleb ühe pargis leiduva puu nimetuse, näiteks “kask”. Mängijad peavad siis minema ja seisma mõne kase kõrvale. Mängujuht vaatab üle, kas kõik on leidnud õige puuliigi. Ühe puu kõrval võib seista ka mitu mängijat. Siis kogunevad mängijad taas kokku ja öeldakse järgmine puu või arutletakse selle üle, mida leiti, või uuritakse seda puud lähemalt. Nt seistakse puust ca 10 sammu kaugusele ja vaadeldakse puud tähelepanelikult.

Seejärel keeratakse puule selg ja vastatakse õpetaja küsimustele või kirjeldatakse puud.

- Jookse õige puuni (HARED, 2013b, Looduse aastaring...)

Pargis valitakse mängu nt 4 erinevat liiki puud (nt. kuusk, kask, tamm ja saar). Mängijad jagatakse võrdselt puude vahel ära. Seejärel hakkab mängujuht jagama käsklusi. Nt kohad vahetavad kask ja kuusk – mängijad peavad puud vahetama. Kohad vahetavad saar ja tamm, kuusk ja saar, kask, kuusk ja saar jne. Mängijad peavad olema tähelepanelikud ja liikuma õige puu juurde.

- Pikkus ja ümbermõõt (HARED, 2013b, Looduse aastaring...)

Vahend: mõõdulint või pikem pael.

Õpeta lastele mõõtma puude ümbermõõtu puud kallistades. Selgita, et inimese käte siruulatus on peaaegu võrdne tema pikkusega. Palu igal lapsel leida puu, mille ümbermõõt on võrdne tema pikkusega. Kontrollige tulemust mõõdulindiga.

Kasutatud kirjandus:

Jakobson, A. (1974). Metsaisa ja metsaema. *Õöbik ja vaskuss* (lk 7–9). Tallinn: Eesti Raamat.

Kannel, M. (Tõlk.). Aadressilt: <http://www.funattic.com>. Külmallik, E. (Koost.) (2010). *Mängud õpilastele*. Tallinna KKA. Külastatud aadressil: https://www.hyria.fi/files/.../Tln_KKA_Mangude_kogumik_6pilastele_COBWEB.doc.

Koolitus- ja Nõustamiskeskus HARED (2013a). *Looduse aastaring Lääne-Virumaal. III moodul „Suvi”*. *Mängud Viru rabas ja Rakvere tammikus*. Külastatud aadressil: <https://aastaringis.files.wordpress.com/2013/06/mc3a4ngud-viru-rabas-ja-rakvere-tammikus.pdf>.

Koolitus- ja Nõustamiskeskus HARED (2013b). *Looduse aastaring Lääne-Virumaal. IV moodul „Sügis”*. *Mängud*. Külastatud aadressil: <https://aastaringis.files.wordpress.com/2013/09/mc3a4ngud1.pdf>.

Langemets, M., Tiits, M., Valdre, T., Veskis, L., Viks, Ü., ja Voll, P. (Toim). (2009). *Eesti keele seletav sõnaraamat*. 6.kd, 2.tr. Külastatud aadressil: <https://www.eki.ee/dict/ekss/>.

Rekkaro, A. (Koost, 1996). *Omavahel. Turvalaule lastele* (lk 14 –19). Tallinn: ENSV Haridusministeerium.

Lisa 12. Tegevused punktis 6 *Vaeslaps*

Koha kirjeldus: metsarada, paremal puude vahelt paistab järv, kõrge kallas, skulptuur *Vaeslaps*.

Teemad: inimlikud väärtused, käitumine, tunded.

Eesmärgid:

- laps kirjeldab tegelaste tundeid ja käitumist;
- laps osaleb arutelus väärtuste üle ja oskab oma arvamusi põhjendada;
- laps nimetab erinevaid riideesemeid:

Vaatlus: skulptuur *Vaeslaps*

Vaadata, kuidas kunstnik on teda voolinud. Juhtida tähelepanu näoilmele, käte asendile, riietusele ja juustele, küsida laste arvamust tema tunnete kohta. Selgitada mõistet *vaeslaps*.

Õpetaja jutustab või loeb muinasjutu *Vaeslaps ja talutütar*.

Küsimused talutütre tunnete kohta, kui ta vanapagana poja naiseks sai ja pidi koos temaga all-maailma minema. Lapsed võiksid fantaseerida, kuidas vaeslapse ja talutütre elud pärast edasi võisid minna. Koos arutledes võiks jõuda järeldusele, et abivalmidus, lahkus, kannatlikkus, koostöö ja nõuannete kuulamise oskus aitavad leida väljapääsu raskest olukorrast, aga kadedus, ahnus, isekus, ebaviisakus võivad tuua õnnetuse. Paluda lastel kirjeldada oma tundeid antud hetkel.

Muinasjutt „Vaeslaps ja talutütar” on sobiv ka **dramatiseeringuks**. Sellisel juhul võiks muinasjutu täistekstiga tutvuda eelnevalt lasteaias ja metsas seda meeldetuletuseks koos mängida. Osatäitjatele anda tegelaste pildid, keda nad mängivad või laiadest paberiribadest peakatted, millele on kirjutatud tegelase nimi (võib valmistada eelnevalt rühmas). Piisab ka erinevatest värvidest – vanapagan on musta, vaeslaps kollase, hiir halli, talutütar punase peakattega. Korduvad tekstiosad püüda öelda peast või lugeda lamineeritud lehtedelt. Muutuvad sõnad riietusesemetega näitab õpetaja samuti lamineeritud lehtedelt kas sõnadena või piltidena. Vanapagana rolli täidavad korraga mitu poissi, riideesemete järel „kodus” (õpetaja juures) käib üks poiss. Tüdrukute vahel jaotuvad vaeslapse, hiirekese ja talutüdruku rollid, arvestusega, et talutüdrukul tuleb korraga palju teksti lugeda ja hädakorral võib seda rolli täita ka teine täiskasvanu. Õpetaja võib olla ka ühtlasi jutustaja osas. Kokku tuleb leppida ka kuke häälega kireja.

Oluline on, et kõik lapsed saaksid dramatiseeringus osaleda, olenemata oma lugemis- või esinemisoskusest.

Vahendid dramatiseeringuks: tegelaste pildid või peakatted tegelase nimega, tekstikaardid.

Vaelslaps ja talutütar (Kunder, 2014 j)

Kord laupäeva õhtul jäi üks vaelslaps õhtul viimasena üksi sauna. Enne seda oli ta aidanud vanakesi ega jõudnud ennast veel pesta. Korraga kuuldus õuest kilinat-kolinat. Tüdruk tõmbas särgi selga ja läks uksele vaatama, mis seal toimub.

Ta nägi uhket tõlda, mille ees oli neli musta tätku. Parajasti astus tõllast maha vanapagan oma naise ja kolme pojaga.

Ruttu tegi tüdruk ristimärgi saunalävele ja kiirustas tagasi sauna. Vanapagan üle ristimärgi sauna astuda ei tohtinud, kõneles siis õuest. Ta kutsus tütarlast enesega kaasa. Vaelslaps vastas, et pole riideid selga panna. „Mida vaja, lasen kodust tuua,“ lubas vanapagan. Vaenelaps küsis siidisärki. Vanapagan ütles pojale:

„Jookse, poega, jõua, poega,

heida jalga enese pärast,

naise saad sa nalja pärast,

too kodust siidisärki.“

Hiireke sauna põrandalt õpetas tüdrukut: „Üksiti, ikka üksiti õeke!“ Tüdruk kuulas hiire nõuannet. Teisel korral palus vaelslaps seelikut, kolmandal sukki, neljandal kingi ja nii edasi. Nii jooksis vanapagana poeg igale asjale eraldi järele ja tõi kohale kõik vajaliku. Ehted ka lõpuks kätte saanud, astus vaelslaps saunast välja nagu kuningatütar, sädeledes kuupaistel hõbedas ja kullas.

Paluti tüdrukul tõlda astuda, kuid neiu soovis, et talle toodaks tõlla põrandale heinu, kuna ta polnud harjunud pehmetel patjadel sõitma. Toodi heinadki. Selleks ajaks oli aga hommik kätte jõudnud ja kukk laulis. Samal hetkel kadusid tõld, hobused ja vanapagana pere, vaid vaelslaps seisis oma uhkete riietega saunatrepil.

Kui talutütar vaelslapse rikkust nägi, pidi ta kadedusest lõhki minema. Nüüd jäi temagi õhtul viimaseks sauna. Jällegi tulid kosilased põrgust, jällegi andis hiir nurgast nõu: „Üksiti, õeke, üksiti!“, kuid peretütar ei kuulanud teda. „Vait, mudanukk!“ käratas ta hiirele ja hakkas kosilastele loetlema, mida nad peaksid talle tooma:

“Selga tarvis siidisärki,

ümber tarvis kuldakõrvi,

vööle tarvis kirju vööda,

jalga tarvis siidisukka,

pähe tarvis hõbepärga.”

Kohe toodi talle küsitud asjad, talutütar pani need selga, astus õue ja pidi sõitma põrguperesse vanapagana pojale naiseks.

Sõnade selgitused:

Vaeslaps – isata ja emata laps

talutütar – taluperemehe tütar

tõld – kinnine neljarattaline hobusõiduk

täkk – isane hobune

vanapagan – kurat eesti rahvajuttudes (vanakuri, saatan, sarvik, põrguline, pimedusevürst, vanaõelus)

ristimärk – maagiline märk halva ja ohtliku eemale hoidmiseks, kaitseks kurja vastu

saun – väike puust maja, mis köeti soojaks ja kus said inimesed end puhtaks pesta

(sauna)lävi – uksealune osa, lävepakk õue ja ruumi (tubade)vahel

heida jalga – jookse kiiresti

nalja pärast – kergelt

siid(i)särk – siidisest riidest tehtud särk

kuld(a)kört – kuldniitidega või kollane kaunis ja uhke seelik

üksiti – üksishaaval

kadedusest lõhki minema – oli väga kade

kosilane – mees, kes tuleb neiu endale naiseks paluma

Mäng: Vaeslapse riietamine (idee K. Soo)

Eesmärk: tähelepanu arendamine, nimetada võimalikult palju erinevaid riietusesemeid

Üks mängija on „vaeslaps”, kellele on tarvis riideid. Teised mängijad on „riided”, „jalanõud”, „ehted” jmt. Igaüks peab ütlema, milline riietusest ta on. Esimene laps, näiteks „särk”, ütleb: „Mina olen särk ja sobin selga.” Ta võtab kinni vaeslapse käest ning pöörab ennast näoga vaeslapse poole. Kolmas laps võtab kinni teise lapse käest, nii, et „vaeslaps” jääb nende vahele. Iga uus „riietusest” võtab kinni eelmise „riideseme” käest, nii et ümber „vaeslapse” keerdub teistest mängijatest tihe spiraal. Näiteks: „Mina olen kleit ja sobin selga”, „Mina olen sokk ja sobin paremasse jalga”. Mäng pakub nalja, kui näiteks särki püütakse kasuka peale panna jne. Kui kõik lapsed on koos ümber „vaeslapse”, tuleb ta uuesti „lahti riietada”. Selleks peab viimane mängija teisi enese järel juhtides spiraali lahti „kerima” nii, et mängijad kätest lahti ei lase ja moodustub rivi või ring. Alles siis võib kätest lahti lasta.

... võib aga ka **edasi liikuda ussina**, samal ajal regilauluna **lauldes** kas midagi kohapeal väljamõeldut või näiteks eesti rahvalaulu *Tiiu, talutütrekene*.

Kasutatud kirjandus:

Eliste, M. (Koost). (2010). *Lapsed, laulma! Eesti lastelaulud ja lastesalmid* (lk 110). Tallinn: Tänapäev.

Kunder, J. (2014). Vaeslaps ja talutütar. E. Leete (Koost), *Eesti kollajuttude ja -salmide kuldraamat* (lk 98–101). Tallinn: TEA.

Langemets, M., Tiits, M., Valdre, T., Veski, L., Viks, Ü., ja Voll, P. (Toim). (2009). *Eesti keele seletav sõnaraamat*. 6.kd, 2.tr. Külastatud aadressil: <https://www.eki.ee/dict/ekss/>.

Lisa 13. Tegevused punktis 7 *Seenekuningas*

Koha kirjeldus: Metsas teed jätkates on möödunud mitmetest kujudest raja kõrval ja sellest pisut eemal kaldapealsel. Maas on palju männikäbisid. *Seenekuninga* kuju asub rajast veidi eemal järve kõrgemal kaldal. Paksu puraviku asemel meenutab see pigem kõhna kitsemamplit või valget kärbseseent.

Teemad: inimlikud väärtused, seened, aastaajad.

Eesmärgid:

- laps tunneb mõningaid söögi- ja mürgiseid seeni ning teab, et tundmatuid seeni ei korjata ega lõhuta;
- laps kirjeldab aastaegade vaheldumist näitavaid erisusi;
- laps arutleb erineva käitumise üle, põhjendab oma mõtteid ja arvamusi väärtustest.

Küsimus enne kuju juurde jõudmist: Milline seenekuningas on? Kirjeldada välimust ja kuju juurde jõudes võrrelda ettekujutust kuju tegeliku välimusega.

Vaatlus: lapsed vaatlevad *Seenekuninga* välimust ja kirjeldavad detaile. Kus ta võis elada ja milline oli ta kodu? Kui vana ta oli ja kas tal oli pere?

Õpetaja jutustab või loeb muinasjutu *Seenekuningas*.

Seenekuningas (Eisen, 2010 j)

Kord tõid seenelised metsast oma kuningale pisikese habemega mehikese, *Seenekuninga*. Kuningas pani väikese habemiku keldrisse luku taha. Siis korraldas kuningas uhke peo ja tahtis *Seenekuningat* oma külalistele näidata, kuid vang oli kadunud. Kõik olid väga pettunud, kõige rohkem kuningas ise.

Kui kuninga poeg oli suureks meheks kasvanud, rääkis ta oma isale, kuidas ta laskis mängides kogemata *Seenekuninga* keldrist lahti. Vana kuningas vihastas selle jutu peale ja ajas oma poja kodust välja. Nüüd rändas kuningapoeg koos kindraliga mööda maad. Kord, kui mees janu kustutamiseks kaevu ronis, ähvardas kindral ta kaevu jätta, kui nad oma osasid ei vaheta. Naaberkuningriiki jõudes võeti vale-kuningapoeg lossis vastu külalisena ning õige kuningapoeg pidi minema talli hobuste eest hoolitsema.

Ühel päeval, kui kuningapoeg hobuseid karjatas, tuli tema juurde *Seenekuningas*. Ta palus meest külla oma kolmele tütrele. Iga tütre lossis pakuti kuningapojale söögiks head-paremat ning mõnusat ajaviidet. Lisaks sai ta neilt kingituseks kolm tugevat hobust – vaskse, kuldse ja hõbedase, samavärvi riided ja relvad. Lisaks kinkis *Seenekuninga* noorim tütar mehele kuldmuna, millest häda korral abi võis saada.

Naaberkuningal oli samuti kolm kaunist tütart. Ühel päeval ilmus merest kolmepäine lohe ja nõudis enesele noorimat neist. Kui meie kuningapoeg sellest kuulis, saduldas ta vaskratsu, riietus vasksesse rüüsse ja läks lohega võitlema. Ta lõi sellel kolm pead maha ja läks seejärel oma teed. Järgmisena tõusis merest kuuepäine lohe, kelle kuningapoeg võitis hõbedases varustuses.

Kolmandana ilmus merest kaheteistkümne peaga lohe. Vapper noormees läks kolmandatki korda võitlusse oma võõrustaja tütre eest. Ta jõudis lohel kuus pead maha lüüa, kuid nüüd võitles lohe veel vihasemalt edasi. Äkki meenus noormehele Seenekuninga tütrelt saadud kuldmuna ja ta avas selle. Munast väljus sõjavägi, kes kargas lohele kallale kuningapoeg sai ka sellest lohest võitu.

Valelik kindral tahtis lohede tapmise au endale võtta, kuid neiud tundsid oma tegeliku päästja ära ning kindral aeti maalt välja. Tänuks kuningas pakkus nüüd kuningapojale oma tütreid naiseks, kuid noormees keeldus. Tema süda kuulus Seenekuninga noorimale tütrele, kelle ta endale naiseks võttis ning kellega koos elasid nad kaua ja õnnelikult.

Sõnade selgitused:

kindral – sõjaväelane

teener – mees, kes täidab käsk

tall – hobuste eluase

pettunud – kurb, et soovitu ei täitunud

janu kustutama – jooma

kaev – maa sisse kaevatud veevõtuauk

karjatama – heinamaal söövate loomade valvamine

pakuti head-paremat – anti head, maitsvat toitu

varustus – mingiks tegevuseks vajalikud asjad (riistad, rõivad)

võõrustaja – külaliste vastuvõtja, küllakutsuja

Küsimused tegelaste kohta – kes ja millised nad olid, ja nimetada peategelast. Pakkuda muinasjutule teistsuguseid pealkirju. Kirjeldada kuningapoja iseloomu muinasjutu põhjal (aus, vapper, rüütellik). Mida tahaksid lapsed küsida või öelda selle muinasjutu tegelastele? Kuidas see lugu lõppes ja mis sai edasi?

Õpetaja: lossid olid suured ja uhked, seal oli alati palju kauneid maale. Valmistada lastega lossi seintele kaunistuseks uusi kunsteid.

Mäng:

- Maastikumaal looduslike vahenditega (Piht & Mätlik, 2000 ja Muraste looduskool j)

Eesmärk: kiiruse, tähelepanu, eneseväljenduse ja fantaasia arendamine; oskus jaotada ülesandeid rühmas, koostööoskus

Mäng toimub tasasel pinnal (mets, park, rohumaa). 4-6-lapselised grupid

Mängu eesmärgiks on teha pilt metsaskäigust. Kasutada ei tohi elavate taimede osi!

Esmalt tuleb leida neli puuoksa, millest tehakse pildile raam (võib kasutada ka kivikestest vms raami). Seejärel tuleb vastavalt ideedele kujundada ka pildi sisu. Kasutada võib igasugust ümbruses leiduvat materjali. Pilt võib olla ka ruumiline.

Iga võistleja/võistkond räägib mängu lõpus oma pildi loo. Parima töö väljaselgitamiseks hindavad töid kõik mängus osalejad.

Kevadel: lühidalt meelde tuletada, mida seentest teatakse.

Sügisel on ka metsa all palju seeneliike, siis saab vaadelda, võrrelda. Millised on seened? Milliseid seeni oskad nimetada? Milleks on neid vaja? Söögiseened, mürgised seened. Milliseid toite saab seentest valmistada? Kes veel söövad seeni? (Putukad: seenetriinu, seenesultan, seenesääsklased – u 300 liiki ja seenekärblased - u 15 liiki Eestis, jt; teod; imetajad: hiir, orav, siil, metssiga, mäger, metskits, karu; linnud)

Mängud:

- Häälimismängus „Vette – kaldale” (Ugaste, 2010) kasutada seente nimesid, võrrelda häälikute pikkust nendes (mängu kirjeldus lisas 12)
- Mitu teises käes? (matemaatika metsateel) (Kütimets, 2008 j)

Mängu eesmärgiks on looduslike vahenditega arvude liitehituse tundmaõppimine 10 piires. Vaja läheb igale lapsele nii mitu väikest kivikest, kui on õpitav arv. Õpitakse tundma näiteks arvu 5 koostist. Seistakse poolringis. Iga laps võtab viis kivikest ja jagab need kahte pihku ning suleb siis peod. Üks lastest kutsutakse ringi ette, see avab ühe peo ja ütleb seal olevate kivikeste arvu. Kes esimesena oskab ütelda, mitu eset on teises peos, tuleb rühma ette ja esitab oma ülesande. Teine pihk avatakse ainult siis, kui seal olevate kivikeste arv öeldi õigesti. Sama saab teha männikäbidega, siis kasutada varjamiseks nt taskut või salli vm käepärast. Võib peita selja taha või kahe lapse pihkudesse.

- Elusloodus (autor teadmata)Külmallik, E. (Koost.) (2010).

Vaja läheb mängijatega võrdne arv objekte loodusest (käbid, oksakesed, lehed, pildid putukate, loomadega, puuseene, seemed jne). Iga mängija võtab endale pimesi ühe eseme. Mängijad otsivad 5 minuti jooksul teiste mängijate seast oma esemele paarilist. Paare võib moodustada samasuguse esemega või valitud esemega seotud objektiga (nt kuusekäbi - kuuseoks, paber - puutükk jne). Moodustada võib lisaks paaridele ka kolmikuid. Kui kõik on endale paarilise leidnud, nimetavad mängijad enda eseme nime ja põhjuse, miks nad just sellise paari moodustasid. Mängujuhi abiga otsitakse igale paarile juurde sobiv paar ja nii edasi, kuni kõik mängijad moodustavad ühise ringi. Paaride ühendamisel tekkinud arutelu näitab, et looduses on kõik omavahel seotud.

- Trips-traps-trull (Mätlik & Piht, 2000).

Eesmärk: tähelepanu, kiiruse, väljendusoskuse arendamine

Lapsed on paarides, igal lapsel on kolm ühesugust looduslikku eset, paariliste esemed on erinevad (nt ühel on kivid, teisel käbid). Enne mängu lapsed kirjeldavad enda leitud esemeid.

Kepiga joonistatakse maha 3 x 3 ruutudega mängualus, millele mängijad vaheldumisi oma esemeid asetavad. Eesmärgiks on reastada oma esemed sirgesse ritta kas vertikaalselt, horisontaalselt või diagonaalis.

- Kirjutamine õues (Perv, 2008)

Eesmärk: laps meisterdab ja kirjutab tähti, sõnu, lauseid.

Paberile kirjutamise asemel on õues hoopis põnevam kasutada looduslikke vahendeid, lisades kirjutamisele mõne mängulise võtte (võistu kirjutamist, sarnasuste leidmist looduses, maastikumängudes suuna näitamist jms)

Variandid: kirjutamine liivale näpu või puupulgaga.

- Taha tähti puuokstest ja kividest, käbidest jne (Perv, 2008)

Kasutatud kirjandus:

Eisen, M. J. (2010). *Seenekuningas*. Tallinn: TEA.

Kütimets, K. (2008) *Matemaatikamängud lasteaias ja esimeses kooliastmes*. Tartu: Atlex.

Külmallik, E. (Koost.) (2010). Idee: http://www.studioviridis.ee/muraste/Mängud_õpilastele. Tallinna KKA. Külastatud adressil: https://www.hyria.fi/files/.../Tln_KKA_Mangude_kogumik_6pilastele_COBWEB.doc.

Perv, Ü. (2008). *Mängud ja mängulised tegevused looduses*. M. Mänd, (Koost). Mängides õpime ja õpetame, lk 18. Tallinn: ILO.

Piht, S, & Mätlik, E. (2000). *Õppemänge algklassidele (lk 6)*. Tallinn: ILO.

Lisa 14. Tegevused punktis 8 *Külmakollu*

Koha kirjeldus: metsarada eemaldub järvekaldast, vasakul teeserval seisab *Külmakollu* kuju.

Teemad: metsloomad, aastaajad.

Eesmärgid:

- laps meenutab teadmisi loomade välimuse kohta ja võrdleb muinasjutus räägitavaga;
- laps kirjeldab loomade elu erinevatel aastaegadel;
- lapsel arenevad vaatlusoskused;
- laps tunneb viisakusreegleid ja oskab külla minna.

Vaatlus: kuju tagapool kuuluks nagu *Külmale*, kes kott seljas ringi käib, aga kelle nägu on esipoolel? (Siin on üks lontis kõrvadega jänes, kes üldse külma ei kartnud, kuulame tema lugu.)

Õpetaja jutustab või loeb muinasjutu *Jänes ja külmataat*.

Jänes ja külmataat (Jakobson, 1974 j)

Kord talvel külma ilmaga kaebasid loomad, et nende kasukad on kulunud. Nad läksid Metsaisa jutule. Koputasid uksele ja ootasid, kuni Metsaisa kapukad jalga pani, viisud peale tõmbas ja ukسلävele astus. Siis seletasid loomad oma muret ja palusid endile uusi soojemaid kasukaid. Metsaisa mõistis metsaloomade muret ja asus uut talvevarustust välja jagama.

Karu sai uhke helekollase kasuka asemele tagasihoidliku pruuni, mis andis sooja ja kaitses küti silma eest. Rebase vöödilise kuue ja triibulised püksid asendas Metsaisa hoopis kallima karvaga. Hunt sai tähnilise kasuka asemele tugeva ja vastupidava tööülikonna. Metsaisa kutsus enda ette ka jänese ning küsis, millist kasukat tema endale soovib. Kuid jänes oli enda kasukaga rahul ja uhkustas, et tema külma ei karda.

Kui Külmataat seda kuulis, otsustas ta jänest külmaga murdma hakata. Jänes hüppas küll nii ja jooksis küll naa, et sooja saada, aga võit paistis jäävat Külmataadile. Siis heitis jänes heinasao kõrvale pikali ja arvas, et tema viimne tunnike on tulnud.

Kui vana Külma ta sealt leidis, hakkas ta rahulolevalt naerma. Ehmunud jänes kargas viimast jõudu kokku võttes teisele poole saadu. Seepeale kohkus Külma omakorda, väärtas pead ja arvas, et tema ikka jänese jagu ei saa. Jänes aga elab oma vanas kasukas tänapäevani.

Sõnade selgitused:

külmakollu – pakasetont, jäine paharet
kaebasid – kurtsid, rääkisid oma murest
metsaisa – metsavaim, metsa hooldaja eesti rahvajuttudes
kapukad – paksud sokid
viisud – puukoore ribadest punutud jalatsid (kasetohust, pajukoorest)
talvevarustus – soojad talveriided
kütt – jahimees, jääger
vöödiline – laiemate triipudega
tähniline – teist värvi laigukestega, täpiline
külmaga murdma – soovis jänesest külma abil võitu saada
heinasaad (-sao) – kuivast heinast tehtud kuhi
viimne tunnike – surm
väärutama – pead vangutama

Küsimusi: Kes on selle loo peategelane? Milliseid tegelasi oli veel selles jutus? Miks loomad mures olid, millised olid nende rüüd? Kes teab – kas see lugu võib ka tõsi olla? Millised jänesed Eestis elavad? Kelle karv talve tulles värvi muudab? Miks? Kuidas pead väärutatakse?

Õpetaja: lugusid loomadest räägiti selleks, et mõnusasti aega veeta, vahel lihtsalt hambasse puhumiseks. Siis taheti teada, kas kuulaja on ka terane. Osa lugudest on rääkijate arvates õiged, teised algusest peale muinasjutud. Lugudes püüti leida seletusi mingitele erisustele (nt jänese lõhkinge moka) või loodusnähtustele.

Ülesanne: Lapsed võiksid nüüd ise muinasjutu koostada millegi matkal nähtu kohta.

Mängud:

- Hüppa jänese moodi, käi nagu karu jne.
- Karukallistus (mäng annab kiiresti sooja) (Tulp, 1992)

Mängijad seisavad paaris teineteise vastas. Märkuande peale hakkab kumbki liikuma nii, et ta jõuaks vastase selja taha ja saaks tal tagantpoolt vöö ümbert kinni võtta. Kes seda esimesena teeb, on võitnud.

- Tuule käest pääsenud (Tulp, 1992)

Legend: väljas möllab tugev tuul. Võistlejad otsivad endale tuulevarju. Kes esimesena tähiseni jõuab, on varju leidnud, teised otsivad edasi.

Võistlejad seisavad ravis. Start ja finiš tähistatakse kividega. Võistlusmaa pikkus olenevalt vanusest 25-50 m. Mängujuhi käskluse peale jooksevad kõik sihtpunkti poole. Kes esimesena päralt jõuab, jääb seisma ja hüüab „Minu oma!“. See on teistele käsuks ots ümber pöörata ja starti tagasi joosta. Kes esimesena sinna jõuab, jääb seisma ning saadab sama käsklusega

mängijad finiši poole. Nii langeb igas pöördepunktis kiireim välja ja lõpuks jääb järele kõige aeglasem.

- Jänes põõsas (Raadik, 2009)

Määratakse „metsa“ piirid, kus mäng toimub. Mängijate hulgast liisutatakse või valitakse mingil muul moel „jänes“ ja „hunt“. Ülejäänud mängijad valivad endale paarilise ja seisavad temaga näotsi umbes 1-meetrise vahega. Hoides teineteisel kätest kinni, moodustatakse „põõsas“. „Põõsad“ seisavad väljakul vabalt valitud paigas. Mängujuhi märguande peale hakkab „hunt“ „jänest“ taga ajama. „Jänes“ põgeneb „põõsaste“ vahel põigeldes ja hüppab enda päästmiseks lähimasse „põõsasse“, st läheb paaris olevate mängijate käte vahele, haarates ühel neist kätest kinni. Teine „põõsaks“ olnud mängija, kelle poole „jänes“ jäi seljaga, muutub nüüd omakorda „jäneseks“, kes peab „hundi“ eest ära jooksmas. Kui „hunt“ tabab „jänese“ enne „põõsasse“ jõudmist, vahetuvad osad. Reegel: „jänes“ ei tohi põgenedes ületada metsa piirjoont. Vastasel juhul valitakse uus jänes. Mäng muutub põnevamaks siis, kui „jänes“ ei jookse kaua ringi, vaid põgeneb hästi ruttu „põõsasse“. Selleks võib mängujuht anda vilega märku, millal „jänes“ „põõsasse“ jooksmas peab.

- Fantaasiamäng (Külmallik, koost, 2010).

Mängijad seisavad või istuvad ringis. Üks neist alustab ja ütleb naabrile, et ta on asi või elusolend, kes otsib endale olulist asja või elusolendit. Näiteks: „Olen rebane ja otsin hiirt“. Järgmine jätkab „Olen hiir ja otsin pesa“, millest kolmas jätkab „Olen pesa ja otsin poegi“. Nii jätkatakse. Kui keegi ei oska midagi välja mõelda, kes ta on ja mida ta otsib, võivad kaaslased teda aidata.

Kasutatud kirjandus:

Jakobson, A. (1974). Jänes ja külmataat. *Õobik ja vaskuss* (lk 117–120). Tallinn: Eesti Raamat.

Külmallik, E. (Koost.) (2010). *Mängud õpilastele*. Tallinna KKA. Külastatud aadressil: https://www.hyria.fi/files/.../Tln_KKA_Mangude_kogumik_6pilastele_COBWEB.doc.

Langemets, M., Tiits, M., Valdre, T., Veski, L., Viks, Ü., ja Voll, P. (Toim). (2009). *Eesti keele seletav sõnaraamat*. 6.kd, 2.tr. Külastatud aadressil: <https://www.eki.ee/dict/eks>.

Raadik, S. (2009). *Õpime õues mängides* Tallinn: Ilo.

Tulp, H. (1992). *Valik mängu*. Pärnu: Perona.

Lisa 15. Tegevused punktis 9 *Hall kana*

Koha kirjeldus: paremal raja servas *Hall kana*.

Teemad: linnud, putukad, inimlikud väärtused (kiitlemine).

Eesmärgid:

- laps teab, millised erinevused on kodu- ja metslindudel (kodu- ja metsloomadel);
- laps tunneb mõnda putukat ja tutvub prussakaga;
- laps avaldab arvamust tegelaste käitumise kohta.

Vahend: putuka mulaaž või pilt prussakast.

Kana nägemine metsas võib tekitada elevust ja sellega võiks kaasa minna. Võib lasta pakkuda erinevaid võimalusi kana metsa sattumise kohta (tuli sugulasi vaatama, pääses rebase hambust või muu). Tuletada meelde kanade tavapärase elupaika ja eluviisi.

Õpetaja jutustab või loeb muinasjutu *Kana ja prussakas*.

Kana ja prussakas (Jakobson, 1974 j)

Kord unustas perenaine toa ukse lahti. Hall kana lipsas tuppa, et vaadata, kuidas inimesed seal elavad. Kohe hakkas müüripraos elav prussakas temaga kärama ja ütles, et tema on toas ülemus. Ta kinnitas, et inimesed teenivad teda ning toidavad hea-pareмага. Prussakas näitas kanale oma pikki tundlaid ja küsis, kas see ikka näeb, kui uhke ja hirmuäratav putukas ta on.

Pea viltu, kuulas kana prussaka kiitlemist ja mõtles endamisi, et kuidas selline küll maitsta võiks. Ta lõi nokaga ja neelas prussaka alla. Pärast arvas kana, et polnud see prussakas sugugi parem nendest putukatest, keda ta enne oli õues söönud.

Sõnade selgitused:

lipsas – liikus kuhugi kergelt ja väledalt
müüripragu (-praos) – kitsas vahe seina sees
prussakas – peamiselt soojades ruumides elutsev putukas
tundlad – jätked putuka pea küljes, millega ta tunnetab ümbrust
kiitlema – uhkustama

Küsimused: Selles loos oli üks huvitav tegelane – prussakas. Kes ta oli? Mida ta rääkis? Kuidas sulle prussaka jutt tundus? Kuidas nimetada sellist juttu, kus ennast tehakse suuremaks ja tugevamaks, kui tegelikult ollakse pisike? (Kiitlemine, suurstlemine, uhkustamine.) Mida sellest rääkija kohta arvata võib? Kus prussakas elas? Mida kana tegi? Miks? Kas kana oli paha? Või prussakas? Miks? Kuidas oleks prussakas ellu jäänud? Mida linnud söövad? Miks?

Inimesed nimetavad mõnda putukat, näiteks prussakat kahjurputukaks, aga putukad otsivad lihtsalt toitu. Millist kasu putukad toovad?

Kordamine: Nimetada putukaid, nende olulisi tunnuseid, elukohti.

Vaatlus: Leia endale üks koht, kus sa saad käed ette sirutada ja kummarduda. See koht, mis jääb sinu ettesirutatud käte vahele, on sinu uurimispiirkond. Palun kükita ja vaata hoolega, kas näed kedagi liikumas. Kui sa näed mõnda putukat, siis jäta meelde, milline ta on – millise kujuga, mis värvi, võrdle oma sõrmega, sõrmeküünega või okkaga, kui suur ta on. Kui neid on rohkem kui üks, proovi loendada; kui sinu käte vahel on erinevaid putukaid, vali nendest üks. Kirjelda.

Seda vaatlusülesannet võib samuti teha 3-4 lapselistes gruppides, siis tuleb kasuks, kui on igale grupile kaasas vaatlustops luubiga. Siis saavad grupid pärast oma putukaid võrrelda. Pärast vaatlust tuleb putukad tervena vabastada.

Vahendid: luupidega vaatlustopsid, arvestusega vähemalt üks tops nelja lapse kohta.

Mängud:

- Tuhatjalg (HARED, 2013, Mängud Toolse linnuse juures).

Mängujuht nimetab mõne looma, linnu või putuka nime. Mängijad peavad moodustama selliseid rühmi, et jalgu oleks kokku sama palju kui nimetatud elusolendil. Näiteks linnul ja inimesel on 2 jalga, imetajatel 4, putukatel 6 ja ämblikel 8. Kui mängujuht hüüab näiteks „Rebane!“, moodustavad kaks mängijat paari ja proovivad liikuda nii nagu rebane (nt. hiilides). Kui mängijad on väiksemad lapsed, võib mängujuht lisaks elusolendi nimele nimetada ka jalgade arvu. Mängujuht võib paluda lastel moodustada ka näiteks tuhatjala.

<http://www.mll.fi/vanhempainnetti/leikkinurkka/>

Kasutatud kirjandus:

Jakobson, A. (1974). Kana ja prussakas. *Ööbik ja vaskuss* (lk 27–30). Tallinn: Eesti Raamat.

Koolitus- ja Nõustamiskeskus HARED (2013). *Looduse aastaring Lääne-Virumaal. II moodul „Kevad“*. Mängud Toolse linnuse juures. Külastatud aadressil: <https://aastaringis.files.wordpress.com/2013/05/mc3a4ngud-toolse-linnuse-juures.pdf>.

Langemets, M., Tiits, M., Valdre, T., Veski, L., Viks, Ü., ja Voll, P. (Toim). (2009). *Eesti keele seletav sõnaraamat*. 6.kd, 2.tr. Külastatud aadressil: <https://www.eki.ee/dict/ekss>.

Lisa 16. Tegevused punktis 10 *Põhja konn* ja kokkuvõte

Koha kirjeldus: rada pöördub veidi vasakule; möödutakse mitmetest skulptuuridest, mida siin ei käsitleta; hargneb ja laskub madalamale Vaikse järve kalda suunas. See on ühtlasi matka lõpp-punkt. Vasakult paistab Laskespordibaasi tee.

Teemad: vesi, veetaimed, mets, soo, pinnavormid, loodushoid, linnuna lendamine, inimlikud väärtused.

Eesmärgid:

- laps tutvub Elva Vaikse järve ümbrusega, mõistetega *umbjärv* ja *õõtsik*;
- laps vaatleb taimi, püüab võimalusel näha konna;
- laps osaleb arutelus loodushoiust.

Vaatlus: ümbruse muutus, taimestik (soine järvekallas, õõtsik). Järv on selgeveeline, röövkalade vähesuse tõttu on rikas veekonnade poolest. (Mäemets, 1977)

Kuju on mitmeosaline, näib, nagu roomaks sisalikusarnane loom osaliselt maa all.

Õpetaja jutustab või loeb muinasjutu *Põhja konn*.

Põhja konn (Kreutzwald, 2004 j)

Kord vanal hallil ajal ligines meie maale koletu elukas, keda hüüti Põhja konnaks. Liikudes aeglaselt edasi, tegi palju kurja, süües tühjaks kogu maa. Kõik elusolendid, kes juhtusid talle silma vaatama, kõndisid vabatahtlikult tema suhu. Koletist kaitses tugev soomus, mida ei lõhkunud terariist ega rikkunud tuli.

Üks vahva noormees tahtis oma rahvast Põhja konna eest kaitsta. Ta rändas nõu küsimiseks pika tee Hommikumaa targa juurde. Tark lubas noormeest aidata, kui see toob talle imesõrmuse. Keegi ei teadnud, kus sõrmus asub. Tark keetis taimedest võlujooki ja kui mees seda jõi, hakkas ta mõistma lindude keelt. Tänu sellele sai noormees linde kuulates teada, et sõrmus oli Põrgupiiga käes. Noormees pettis piigalt sõrmuse välja ning läks targa juurde tagasi.

Tark luges, mis oli sõrmusele kirjutatud ning õpetas meest, kuidas oleks võimalik Põhja Konnast võitu saada. Sõrmuse imejõul lendas noormees linnuna koju. Targa õpetuse järgi valmistati suur raudhobune, millega noormees sõitis Põhja konna suhu. Ta pani jämeda teravate otstega raudvaia konna suhu püsti ja jooksis ise kiiresti välja. Konn pani suu kinni ja raudvai ei lasknud tal enam liikuda, vaid hoidis teda maa küljes kinni. Nüüd ei saanud elukas enam kellelegi kurja teha ning ta tapeti.

Tänulik kuningas andis päästjale oma tütre naiseks. Peagi saabus aga uus häda. Surnud konna kere hakkas lagunedes koledasti haisema. Kuninga väimees läks uuesti targalt

nõu küsima. Teel sattus mees tigena Põrgupiiga lõksu, kes aheldas ta sügavasse koopasse. Targa abiga leiti tubli noormees siiski üles ja lugu lõppes õnnelikult.

Sõnade selgitused:

vanal hallil ajal – ammu, kaua aega tagasi
koletu – hirmuäratav, õudne, jube, kole
soomus – kaitsekiht
vahva – vapper, julge
hommikumaa tark – tark ja hea idamaa nõid
põrgupiiga – vanapagana tütar
raudvai – teravate otstega pikk rauast kepp
kere – looma või inimese keha

Küsimused:

- kurjusest ja headusest (kuidas käitumine mõjutab meisse suhtumist);
- julgusest, vastutustundest, hirmu ületamisest, teadmiste omandamise tähtsusest;
- unistustest (lennata linnuna – kuidas lennuaparaatide abil on see unistus täitunud);
- keskkonnahoiu vajalikkusest (roiskumise olemusest, lagundajate tähtsusest haiguste leviku takistamisel - putukad, seened, mikroorganismid).

Kokkuvõtte õppekäigust:

Tuletame meelde, mida me täna nägime.

Mis meeldis kõige rohkem? Miks?

Mis meeldis kõige vähem? Miks?

Millised tegelased sulle rajalt kõige paremini meelde jäid? Kas sooviksid mõnda muinasjuttu uuesti kuulda? Missugust ja miks?

Milliseid uusi teadmisi sa juurde said? Mille kohta sa soovid rohkem teada? Milliseid uusi sõnu juurde õppisid?

Aitäh, et olid tubli matkaja!

Kellel on soovi, võib selles kohas **piknikku pidada** ja selle ajal kokkuvõtteid teha.

Vahendid pikniku korraldamiseks kaasa võtta.

Ühismänge toreda matka lõpetuseks:

- Tagumine paar välja (Kalamees, 1973)

Mängijad asuvad kahekaupa kolonni. Kolonni ees asub püüdjaja, kes hõikab: "Ass, ass, tagumine paar välja!" Kaks viimast mängijat kolonnist jooksevad teine teiselt poolt kolonni ette ja püüavad seal ühineda. Kui see neil õnnestub, asuvad nad kolonni etteotsa. Püüdjaja

ülesanne on üks jooksjatest endale paariliseks püüda. Sel puhul hakkab üksikuks jäänud mängija uueks püüdjaks ja mäng kordub.

- Rästik ja nastik (Raadik, 2009)

Rästik: Mängijad seisavad kolonnis üksteisest umbes 0,5 m kaugusel. Tagumine alustab märguande peale teiste mängijate vahelt siksak-liikumist ette. Jõudnud ette, tõstab ta käed märguandeks üles ja hüüab „Rästik!“ Kolonni lõppu jäänud mängijale on see märguanne liikumise alustamiseks. Niimoodi läbivad kõik mängijad siksakiliselt raja tagant ette.

Nastik: Liigutakse samuti, käed asetatud „kollasteks laikudeks“ pea külgedele kõrvadest veidi ülespoole. Raja läbinud mängija hüüab kolonni ette jõudes järgmisele mängijale märguandeks: „Nastik!“

Reeglid: Kui mängija unustab käed pea juurde panemata, peab ta raja uuesti läbima. Mängida võib ka kahe mao vahelise võistlusena.

- Minu suhe loodusesse (Mätlik & Piht, 2007)

Lapsed seisavad ringis ümber õpetaja nii, et ta näeb kõiki lapsi. Lastele öeldakse, et neil tuleb kuulata tähelepanelikult lauseid ning mõelda sellele, kuidas nad käituvad looduses viibides. Vastata tuleb liigutustega: kui sa teed nii, kui lauses öeldud, täidad korralduse, kui ei, siis seisad paigal ning liigutust kaasa ei tee.

Kui sa usud, et metsa on vaja kaitsta, plaksuta käsi.

Kui sa ei loobi metsas prahti maha, hüppa kaks korda.

Kui sa võtad metsas piknikku pidades oma prahi alati kaasa, kummarda kolm korda.

Kui sa ei kiusa metsas putukaid ja sipelgaid, trambi jalgu neli korda.

Kui sa ei vigasta metsas olles puid ega põõsaid (ei lõika noaga ega murra oksid jne), nooguta kolm korda.

Kui sa ei tee metsas lõket selleks mitte ette nähtud kohal, tee 4 korda sõrmenipsu.

Kui sa kasutad paberit säästvalt ega raiska seda asjatult, pilguta silmi.

Kui sa aitad oma korterisse sattunud kasuliku putuka välja ega tapa teda, puuduta nina.

Kui sulle ei meeldi saastehais, lehvita tuult.

Eesmärk: paneb lapsed mõtlema selle üle, kuidas nad looduses käituvad. Õpetaja saab teabe laste käitumisest looduses ning suhtumisest loodushoidu.

Kasutatud kirjandus:

Kalamees, A. (1973). *Eesti rahvamänge* (lk 18). Tallinn: Eesti Raamat.

Kreutzwald, Fr. R. (2004). Põhja konn. E. Raud (Koost) *Tark mees taskus* (lk 92–106). Tallinn: Sinisukk.

Mäemets, A. (1977). *Eesti NSV järved ja nende kaitse*. Tallinn: Valgus.

Mätlik, E., Piht, S. (2007). *Õppemänge* (lk 9). Tallinn: Ilo.

Raadik, S. (2009). *Õpime õues mängides*. Tallinn: Ilo.

Lisa 17. Järgnevad tegevused lasteaias

Joonistada vaeslapse riideid, **maalida** pilte matkalkäimisest, muinasjututegelasi.

Voolida kujusid mälu järgi. Mõelda ise muinasjuttudele ja voolida neid tegelasi. Võimalik on ka animatsiooni loomine joonistuste või plastiliinikujukeste abil.

Jätkata temaatikaga **keeletegevustes**: näiteks tuletada meelde rajal kuulnud muinasjutte (võib esitada tervikuna, paluda lastel jutustada, dramatiseerida). Võrrelda muinasjutte teiste lastekirjanduse paladega ja leida sarnasusi ja erinevusi.

Korrata õpitud sõnu, luua nendega lauseid. Kirjutada ise muinasjutte.

Uurida edasi vastusteta jäänud küsimusi. Siin esitatud valik pole kaugeltki ammendav, rajal tasuks käia erinevatel aegadel ja viia läbi erineva temaatikaga õppekäike ja matku. Autor ei koostanud abivahendile juurde ühtegi töölehte, soovi korral võib ka neid lisada.

Soovin edu abimaterjali kasutamiseks!

Mäng:

- Jutulõnga kerimine (Külmallik, 2010)

Vaja läheb lõngakera. Mängijad istuvad ringis. Mängujuht palub igaühel võtta endale lõngakerast ühe parajalt pika jupi lõnga. Kui pika jupi mängija just võtab, jääb tema otsustada. Mängujuht alustab jutuvestmist, kerides samal ajal enda lõngajuppi ümber ühe sõrme. (Näiteks “elasid kord eit ja taat, kellel oli koer nimega...” jne) Niikaua, kuni tal jätkub lõnga, kestab ka tema jutukord. Järgmine mängija jätkab juttu poolelijäänud kohalt nii kaua, kuni lõpeb tema lõng. Nii jätkavad kõik mängijad. Viimane mängija peab jutu ära lõpetama. Nii tekib ühisloominguna uus muinasjutt. Sama juttu võib kohe ka dramatiseerida, kui jutu iseloom seda võimaldab.

Lõngajuppi saab kasutada veel mitmeti – ära mõõta, mitu sentimeetrit või meetrit jutulõnga kulus jutu jaoks kokku? Kes jutustas pikema jupi jagu juttu? Järjestada lõngajupid pikkuse järgi. Arvata ära oma lõngajupi pikkus ja seejärel üle mõõta või kasutada lõnga meisterdamiseks. Kõik lõngajupid kokku siduda ja ära mõõta, kui mitu meetrit jutulõnga kokku kulus.

Külmallik, E. (Koost.) (2010). *Mängud õpilastele*. Tallinna KKA. Külastatud adressil: https://www.hyria.fi/files/.../Tln_KKA_Mangude_kogumik_6pilastele_COBWEB.doc.

Lisa 18. Muinasjutu lühendamise näide

Originaal: Rebane varastab taadi kalad (Särgava, 2004)

Rebane jättis tühjaks söödud härja sinnapaika ja läks luusima, kust saaks natuke suhu pista, sest vats lõi koledasti pilli: polnud tükil ajal enam midagi söögipoolist hamba alla saanud.

Luusis teine lepikud, patsis läbi padrikud – ei midagi! Jõudis viimaks järve äärde... Lõi silmad üles ja nägi eemalt taati tulevat: istus vanamees reel, valge sörkis aiste vahel ja rees paistis tal midagi olevat.

Rebane märkas varsti, et vana tuli kalalt ja et ree peal on kalad.

“Nüüd aita, kallis kavalus!” lausus rebane, laskis tee äärde pikali maha, sirutas saba sorgu, tõmbas keha kõvaks nagu puujuurika – ja lamas surnuna.

Taat jõudis ligidale, pidi juba mööda sõitma, kui märkas korraga rebast.

“Ennäe, reod, kus teine ära surnud!” naeris taat, pidas vana valge kinni, ronis reelt maha ja ütles: “Ei, siia ma sind küll ei jäta! Viin koju, tõmban naha maha ja saan hea sooja kasukakrae enesele või eidele.”

Hakkas rebasel sabast kinni ja viskas koorma otsa. Ise istus jälle ette ree pea peale ja mutsutas ruuna sõidule. Enesel aga hea meel, et viib eidele ilusa kingituse koju.

Niipea aga kui taat rebast enam tähele ei pannud, hakkas see kalu ree pealt ükshaaval, ikka ühekaupa maha pilduma.

Kui kõik kalad olid ree pealt pillutud, hüppas Rein maha, korjas kalad kokku ja Vedas oma koopasse. Taadi hingki ei teadnud, et rebane kaladega juba ammu kodus oli, kui ta hobusega ukse ette jõudis.

Ilma, et oleks ree peale silma visanud, kobis taat tuppa ja ütles eidele: “Noh, küljeluuke, täna oli õnne kui tõrva: too kalad tuppa ja ära oma kasukakraed ree peale unusta!”

Eit ruttas õue ree juurde, kais mitu korda umber ree, tõstis isegi õled üles – aga ei leidnud midagi niisugust, mis oleks sündinud tuppa tuua.

Vihastas eit ja tuli tagasi. “Keda sa, vanainimene, narrid! Ega ma sul narrimiseks ole!” ütles eit pahaselt. “Pole seal midagi!”

“Mis narrimiseks? Pole midagi?!” päris taat ja **lõi kohkuma**, sest eit oli enam kui pahane.

“Eks too oma õnn ja tõrv tuppa!” käskis eit.

Ruttas taat õue, ja siin nägi ta, et eidel oli õigus: **regi** oli tühi. Ei olnud seal kalu ega kasukakraed! Nüüd taipas taat, miks rebane surnuna maas oli lamanud. Ta pahandas ja ütles: “Oota, oota! Küll sa ükskord **leiad, mida otsid!**”

Rebasel **oli** aga **nälg** majast mitmeks ajaks **kadunud**.

1.variant. Lühendatud: Rebane varastab taadi kalad (Särgava, 2004 j)

Kord talvel sõitis taat hobusega kodu poole, järvest püütud kalasaak **reepäral**. Seda nägi rebane, kellel **hakkas suu vett jooksuma**. Rebane jooksis läbi metsa taadi teele ette, heitis pikali maha ning teeskles surnut.

Taat jättis hobune seisma ja viskas rebase ree peale kalade juurde. Ta arvas, et leidis eidele kena **kasukakrae**. Nüüd sõitis taat edasi, rebane aga hakkas kalu reest väljaviskama. Lõpuks hüppas ka ise maha, korjas kalad kokku ja viis oma koopasse.

Kui taat koju jõudis, läks ta kohe tuppa ja saatis eide ree pealt kalad ära tooma. Taat ütles eidele, et leidis talle kena kasukakrae. Kui eit õuest tühja ree leidis, sai ta taadi peale vihaseks. Aga mida taat nüüd enam teha sai.

Rebasel oli tükiks ajaks **nälg peletatud**.

2.variant. Lühendatud ja lihtsustatud: Rebane varastab taadi kalad (Särgava, 2004 j)

Oli talv. Taat käis järve peal jääaugust kalu püüdmas. Taadil oli regi, mida vedas valge hobune. Taat sõitis kaladega kodu poole. Teda nägi rebane. Rebasel oli kõht väga tühi. Rebane tahtis ka kalu süüa. Ta heitis ennast teele ja mängis surnut. Hobune ei tahtnud rebasele peale astuda ja jäi seisma. Taat tuli ree pealt maha. Ta nägi rebast, võttis tal sabast kinni ja viskas kalade peale. Taat arvas, et rebase nahk sobib kasukale kraeks. Nüüd sõitis taatedasi, kuni jõudis koju. Siis läks taat tuppa. Ta saatis eide õue, et eit võtaks asjad ree pealt maha. Eit otsis ree läbi, aga ei leidnud midagi. Ta vihastas. Nüüd oli taat ehmunud ja õnnetu, et rebane teda pettis.

Kasutatud kirjandus: Särgava, E.(2004). Rebane varastab taadi kalad. E. Raud (koost) *Tark mees taskus*, (lk 257). Tallinn: Sinisukk.

Lisa 19. Küsimustik ekspertidele

Tere!

Olen Tartu Ülikooli koolieelse lasteasutuse õpetaja eriala üliõpilane-ekstern Anita Tamm. Kirjutan oma bakalaureusetööd teemal *Abimaterjal lasteaiaõpetajatele lihtsustatud eesti muinasjuttude kasutamiseks Elva Paisjärve õpperajal koolieelikute tegevustes*

Minu töö eesmärgiks on koostada abimaterjal 6–7-aastaste lastega tegelevatele õpetajatele eesti muinasjuttude tutvustamiseks käsikäes looduse tundmaõppimisega Elva Paisjärve ümbruses asuval tähistatud matkarajal. Muinasjutud on seotud rajal asetsevate puuskulptuuridega ning on lühendatud ja lihtsustatud välitingimustes kasutamiseks.

Koostatud abimaterjali hindamiseks soovin saada Teie eksperthinnangut kavandatud tegevuste sobivuse kohta ja lühendatud muinasjuttude kohta. Saadud tagasiside põhjal on võimalik abimaterjale muuta ning täiendada.

Palun Teil tutvuda minu poolt planeeritud õpperaja ja õpetajate tööjuhenditega ning täita käesolev küsimustik. Küsimustik hõlmab küsimusi Teie taustaandmete, varasemate kogemuste, õpperaja tegevuste ja muinasjuttude sobivuse kohta.

Küsimustik on anonüümne ning kõiki selles olevaid andmeid kasutatakse ainult käesoleva bakalaureusetöö raames.

Ette tänades

Anita Tamm

e-mail: (Küsitletavatele teada)

Teie praegune ametinimetus

Teie tööstaaž lasteaiaõpetajana.....

Teie erialane haridus:

☐ kõrgharidus ☐ lõpetamata kõrgharidus ☐ kesk-eriharidus ☐ keskharidus

Millal töötasite viimati 6- ja 7-aastaste lastega?

Palun valige järgnevatest vastusevariantidest Teile kõige sobivam ning tehke vastavasse kasti rist (x).

	Täiesti ebaoluline	Pigem ebaoluline	Ei oska öelda	Pigem oluline	Väga oluline
1.Kui oluliseks peate õuesõpet?					
2.Kui oluliseks peate muinasjuttude kasutamist õppetegevustes?					
Kas soovite oma vastust täiendada?					

Palun hinnake materjali terviklikult.

Valige järgnevatest vastusevariantidest Teile kõige sobivam ning tehke vastavasse kasti rist (x). Valides vastusevariandi „muu“, palun täpsustage.

Väited	Üldse mitte nõus	Pigem ei ole nõus	Ei oska öelda	Pigem nõus	Kindlasti nõus	Muu	Ettepanekud muutmiseks
3. Elva Paisjärve õpperada sobib Teie arvates õuesõppe-tegevuste läbiviimiseks							
4.Elva Paisjärve õpperada sobib õppetegevuste täiendamiseks							
5. Abimaterjal on selge ülesehitusega							
6.Abimaterjali osad on lihtsalt leitavad							
7.Planeeritud tegevuste valik õpperajal on piisav							
8.Õpperaja tegevuspunktide tegevused on lõimitud							
9.Esitatud abimaterjal on sobiv tegevuste läbiviimiseks 6–7-aastaste lastega							
10.Tegevuste teemad vastavad riiklikule õppekavale							
11.Tegevuste eesmärgid vastavad riiklikule õppekavale							
12.Teemade jaotus tegevuspunktide vahel on asjakohane							
13.Rajal on pakutud lastele							

Kas nõustute järgmiste väidetega?

	Üldse mitte nõus	Pigem ei ole nõus	Ei oska öelda	Pigem nõus	Kindlasti nõus
Lisa 5, punkt 1 <i>Raja algus</i> tegevused sobivad kasutamiseks koolieelikutega					
Märkused ja ettepanekud tegevuste muutmiseks või täiendamiseks punktis 1, raja alguses					

	Üldse mitte nõus	Pigem ei ole nõus	Ei oska öelda	Pigem nõus	Kindlasti nõus
Lisa 6punkt 2 <i>Kaval Rebane ja Hunt kaladega</i> tegevused sobivad kasutamiseks koolieelikutega					
Märkused ja ettepanekud tegevuste muutmiseks või täiendamiseks punktis 2, <i>Kaval Rebane ja Hunt kaladega</i> .					

	Üldse mitte nõus	Pigem ei ole nõus	Ei oska öelda	Pigem nõus	Kindlasti nõus
Lisa 7 punkt 3 <i>Kala</i> tegevused sobivad kasutamiseks koolieelikutega					
Märkused ja ettepanekud tegevuste muutmiseks või täiendamiseks punktis 3 <i>Kala</i>					

	Üldse mitte nõus	Pigem ei ole nõus	Ei oska öelda	Pigem nõus	Kindlasti nõus
Lisa 8punkt 4 <i>Vetevana</i> tegevused sobivad kasutamiseks koolieelikutega					
Märkused ja ettepanekud tegevuste muutmiseks või täiendamiseks punktis 4 <i>Vetevana</i>					

	Üldse mitte nõus	Pigem ei ole nõus	Ei oska öelda	Pigem nõus	Kindlasti nõus
Lisa 9punkt 5 <i>Metsaisa-Metsaemategevused</i> sobivad kasutamiseks koolieelikutega					
Märkused ja ettepanekud tegevuste muutmiseks või täiendamiseks punktis 5 <i>Metsaisa-Metsaema</i>					

	Üldse mitte nõus	Pigem ei ole nõus	Ei oska öelda	Pigem nõus	Kindlasti nõus
Lisa 10 punkt 6 <i>Vaeslaps</i> tegevused sobivad kasutamiseks koolieelikutega					
Märkused ja ettepanekud tegevuste muutmiseks või täiendamiseks punktis 6 <i>Vaeslaps</i>					

	Üldse mitte nõus	Pigem ei ole nõus	Ei oska öelda	Pigem nõus	Kindlasti nõus
Lisa 11 punkt 7 <i>Seenekuningastegevused</i> sobivad kasutamiseks koolieelikutega					
Märkused ja ettepanekud tegevuste muutmiseks või täiendamiseks punktis 7 <i>Seenekuningas</i>					

	Üldse mitte nõus	Pigem ei ole nõus	Ei oska öelda	Pigem nõus	Kindlasti nõus
Lisa 12punkt 8 <i>Külmakollutegevused</i> sobivad kasutamiseks koolieelikutega					
Märkused ja ettepanekud tegevuste muutmiseks või täiendamiseks punktis 8 <i>Külmakollu</i>					

	Üldse mitte nõus	Pigem ei ole nõus	Ei oska öelda	Pigem nõus	Kindlasti nõus
Lisa 13punkt9 <i>Hall kana</i> tegevused sobivad kasutamiseks koolieelikutega					
Märkused ja ettepanekud tegevuste muutmiseks või täiendamiseks punktis 9 <i>Hall kana</i>					

	Üldse mitte nõus	Pigem ei ole nõus	Ei oska öelda	Pigem nõus	Kindlasti nõus
Lisa 14 punkt 10 <i>Põhja konn</i> tegevused sobivad kasutamiseks koolieelikutega					
Märkused ja ettepanekud tegevuste muutmiseks või täiendamiseks punktis 10 <i>Põhja konn</i>					

	Üldse mitte nõus	Pigem ei ole nõus	Ei oska öelda	Pigem nõus	Kindlasti nõus
Lisa 15 <i>Kokkuvõtte ja hilisemad tegevused lasteaia</i> tegevused sobivad kasutamiseks koolieelikutega					
Märkused ja ettepanekud tegevuste muutmiseks või täiendamiseks					

Palun andke hinnang lühendatud muinasjuttudele

	Üldse mitte nõus	Pigem ei ole nõus	Ei oska öelda	Pigem nõus	Kindlasti nõus
Muinasjutud on sobivad kasutamiseks 6–7-aastaste laste tegevustes					
Muinasjuttudes on säilinud iseloomulikud tunnused					
Muinasjuttu on kuju juures mugav kasutada					
Sõnade selgitused on asjakohased					
Muinasjuttude paigutus abimaterjalis on sobiv					
Mida sooviksite lisada seoses muinasjuttudega?					

Palun andke hinnang mängudele

	Üldse mitte nõus	Pigem ei ole nõus	Ei oska öelda	Pigem nõus	Kindlasti nõus
Mängude valik on piisav					
Mängude valik on teemakohane					
Mängude valik sobib kokku muinasjuttudega					
Mänge on võimalik abimaterjali hulgast kiiresti leida					
Mängud sobivad kasutamiseks 6–7-aastaste laste tegevustes					
Mida sooviksite lisada seoses mängudega?					

Tänan Teid vastamise eest.

Anita Tamm

Lisa 20. Väljavõte uurijapäevikust

9. sept. 18	Otsisin täna väikese väeraja kujudega seotud muinasjutte. Leidsin vikitekstidest MJEiseni muinasjutte, muuhulgas Kaval rehepapp. Tekst on väga võõrapärane. Folklore.ee-s on ka
1. Okt 18	Täna sain endale osta vanaraamatu poest Jakobsoni Ööbiku ja vaskussi(74), selles on 3 mj sees : Metsaema-metsaisa Kana ja prussakas ning Jänes ja külmataat
6. okt 18	Täna lugesin raamatukogus Eesti rahvakultuuri Mõningased erinevused on erinevates allikates ikkagi Tedre, Krusten, Viidalepp Kuidagi tuleb need viited sobima panna
20. okt	Mulle väga meeldivad Mikk Sarve seisukohad- ilmasilmaja, õuesõpe Szsepanski -- on nimi!
21.okt	Miks peab meile väljastpoolt tarkust tooma, kui meil on Jüssi ja Sarv ja teised?
4 nov 2018	Käisin jälle raamatuid otsimas . kahju, osa on ainult Salmes, see on kinni nädalavahetusel

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Anita Tamm,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minuloodud teose Abimaterjal lasteaiaõpetajatele lihtsustatud eesti muinasjuttude kasutamiseks Elva Paisjärve õpperajal koolieelikute tegevustes,

mille juhendajad on Marianne Olbrei ja Ilona Võik,

reprodutseerimiseks eesmärgiga sedasäilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Anita Tamm

21.05.2019